పేదరైతు

(నాటకం)

కొడాలి గోపాలరావు

ఆదర్శ గ్రంథమండలి, విజయవాడ.

నాల్గవ కూర్పు
ఏప్రిల్ 1960

ముద్రణ:
వెంకటరత్నా ప్రింటర్సు
విజయవాడ.

వెల: రూపాయిన్నర

సంపాదకుడు:
గద్దె లింగయ్య.

ఈ నాటకంలోని పాత్రలు

నాగయ్య	...	పేదరైతు
శంకరం	...	నాగయ్య కొడుకు బి. ఎ. విద్యార్థి
వెంకయ్య	...	నాగయ్యజ్ఞాతి
శ్రీనివాసరావు	...	నాగయ్య అల్లుడు
రాముడు	...	వ్యవసాయకూలీ
రాజారావునాయుడు	...	ధనికభూస్వామి మిల్లుఓనరు
రామస్వామి అయ్యరు	...	బ్లాక్ మార్కెట్ బియ్యం వర్తకుడు
కనకాయ	...	నాయుడుబంటు
వీరాయ	...	నాయుడు నౌకరు
సర్కిల్ ఇన్స్పెక్టరు		
శారద	...	నాగయ్య కుమార్తె

పేద రైతు

ప్రథమాంకం

[అది నాగయ్యగారియిల్లు యింటికి తూర్పు పడమర ద్వారాలు, ఇంటికి తూర్పువైపున వరండా. వరండాలో ఒక కుర్చీ-రెండుమంచాలు, గోడకు ఒక చిలకకొయ్య. అచ్చటచ్చట గాంధి, నెహ్రూ, కొన్ని దేవ తలఫొటోలు వుంటాయి. నాగయ్య మంచంమీద కూర్చుని తకిలీతో నూలు తీస్తుంటాడు. వయస్సు 48 సంవత్సరాలు. తెల్లగా మెరసినగడ్డం, పిలక జుట్టు. కళ్ళకు మసకజోడు - ఖద్దరు కట్టుపంచ, లాల్చీ, నూలుతీస్తూ మెల్లగా భగవద్గీతలోని శ్లోకం వల్లిస్తుంటాడు.]

శ్లో॥ పరిత్రాణాయ సాధూనాం
వినాశాయ చ దుష్కృతాం
ధర్మ సంస్థాపనార్థాయ
సంభవామి యుగే యుగే॥

[ఇంతలో శారద సంతోషంతో వుత్తరం పట్టుకొని వస్తుంది. వయస్సు 16 సంవత్సరాలు. ఖద్దరు పరికిణీ, జాకెట్టు, ఓణీ ధరించి వుంటుంది. ప్రతివిషయంలోను కాస్త తొందరపడే స్వభావంకలది.]

శార : నాన్నా !...నాన్నా !...

నాగ : యేమిటమ్మా యీ హడావుడి ?

శార : అన్నయ్య వస్తున్నాడట నాన్నా !

నాగ : (తెగిపోయినపోగు అతుకుతూ)ఎవరు చెప్పారమ్మా?

శార : ఉదిగో ఉత్తరం వచ్చింది. (ఉత్తరం చూపిస్తుంది.)

నాగ : ఏదీ, ఏమని వ్రాశాడో కాస్త చదువు విందాం.

శార : చదివితే మరి నాకు వోణీ కొనిపెడతావా ?

నాగ : అలాగే కొనిపెడతా, చదువు.

శార : పరీక్షలైపోయినాయట! రేపు మెయిలుకు వస్తున్నానని వ్రాశాడు. నాన్నా...

నాగ : ఏమిటమ్మా ?

శార : నాకు ఓణీ కొనిపెట్టవూ ?

నాగ : కొనిపెడతాలే. (నిట్టూర్పు)

శారి : ఎప్పుడూ అట్లాగే అంటావు. మొన్న పండక్కి అంతా కొత్త కొత్తబట్టలు కట్టుకుంటే నాముఖానికి ఈ మొద్దు ఖద్దరుబట్టలేనాయె. ఆ వాయలు ఓణీలు ఎంత బాగున్నాయి! ఎప్పుడూ ఖద్దరు-ఖద్దరు! నా ముఖానికి యింతకంటే మంచివి దొరక్కపోయి నయ్యా! (ముఖం చిట్లిస్తుంది.)

నాగ : అదిగో అప్పుడే మారాంచేస్తున్నావు.

శార : (కన్నీళ్ళు పెట్టుకొని) నేను మారాంచేస్తున్నానూ!

నాగ : (తకిలీ, కళ్ళజోడు ప్రక్కన పెడుతూ)అదిగో అప్పుడే కోపంవచ్చింది. యిట్లా రామ్మా! (శారద దగ్గరకు వస్తుంది. నాగయ్య తలనిమురుతూంటే, ఓణీ చెంగు మెలిపెడుతూ నిలబడుతుంది విచారంగా.) నిన్ను కాదని

యింకా ఎవరికి కొనిపెడతాను తల్లీ! అన్నయ్యను రానీ బస్తీనుండి నీ యిష్టమొచ్చింది తెప్పింమ కుందువుగాని. ఏం, సరేనా?

శార : (తల త్రిప్పుతూ) నాన్నా......!

నాగ : యింకా యేమిటమ్మా!

శార : వాళ్ళ మాలతి బంగారపు గాజులు చేయించుకొంది. అందులో చెక్కుడుగాజులు యెంత బాగున్నాయను కొన్నావ్! తీసుకురానా చూద్దువుగాని.

నాగ : చూచినవన్నీ కావాలనిపిస్తుంది. వాళ్ళకేం డబ్బున్న వాళ్ళు. డబ్బున్నవాళ్ళతో సరితూగ్గలమా?

శార : నాకు చూచినవన్నీ కొనిపెడుతున్నావేం?

నాగ : అదిగో అప్పుడే అలుగు. నేను కొనిపెట్టనన్నానా? మనం డబ్బున్నవాళ్ళతో సరితూగ్గలమా అన్నానుగాని.

శార : అవున్లే. నాకంటే డబ్బుండదు. అన్నయ్యకు యెన్ని వందలుపెట్టి చదివించావు? అన్నయ్యకు కావలసిన వన్నీ కొనిపెట్టలా? మా అమ్మ వుంటే...

నాగ : (నిట్టూర్పుతో) మీ అమ్మే బ్రతికుంటే నాకీ చింతే లేకపోను. చూడు తల్లీ! మనం పేదవాళ్ళంకదూ. పెద్ద పెద్ద కోరికలు కోరితే తీరుతయ్యా, చెప్పు!

శార: (కోపంతో) దరిద్రంఅంతా నాముఖాన్నే వున్నట్టుంది. (కన్నీరుపెడుతుంది. ఇంతలో వెంకయ్య ప్రవేశం. నచ్చి మంచం వాల్చి కూర్చుని, నార చీల్చుతుంటాడు.)

వెంక : యేమిటమ్మాయ్! నాన్నతో పోట్లాడుతున్నావు.

నాగ : అమ్మాయికి బంగారుగాజులు కావాలంట్రా.

వెంక : యివాళ తప్పినా రేపు పెళ్ళినాడు– మాఘమాసంలో తప్పవుగదా? దానికి యిప్పుడే తగూ దేనికి?

శార : నా కేమీ అక్కరలేదులే (కోపంతో లోనికి వెళ్తుంది.

నాగ : (చిరునవ్వు నవ్వి) ఓచ్చి తల్లి! పట్టుపట్టిందంటే వదిలి పెట్టదురా! తల్లిలేని పిల్ల. యేమనటానికి నోరు రాదు వెంకయ్యా!

వెంక : ఆడపిల్లలఆశంతా పుట్టింటిమీా దేవుంటుంది. చిన్నతనం కదూ? పదిమందీ పచ్చగా కనుపిస్తూంటే అమ్మాయి కూడ వాళ్ళలా వుండాలని అనుకుంటుంది పాపం!

నాగ : అనుకుంటే యెట్లారా? యిప్పటికే అబ్బాయిచదువుకు రెండువేలు బాకీ అయింది. మొన్న మీా వదినపోతే దేనికె తేసేం రెండువందలు బాకీ అయిందనుకో.

వెంక : మళ్ళీ యెవరికీ పెట్టిందీ పోసిందీ లేదు.

నాగ : వున్న ఆ మూాడెకరాల కొండ్రలోనే వంటిమీాది గుడ్డ దగ్గరనుండి యింట్లో చిల్లర సరకుల ఖర్చుదాకా గడుపుకోవాలాయె.

వెంక : చిన్నపిల్లలు వాళ్ళ కేం తెలుస్తుంది సంసారంలోని మంచీ చెడ్డాను. అందులో మనలాంటి పేదకాపురాల సంగతి యిక అడగాలా?

నాగ : ఉన్న పొలంకాస్తా తాకట్టుపెట్టి డబ్బు తెచ్చి పిల్ల వాడికి పెద్ద చదువు చదివిస్తున్నాను. దేవుడు చల్లని చూపుచూాస్తే యేదన్నా ఉద్యోగం దొరికి, వాడి బ్రతుకు వాడే బ్రతుకుతాడు.

వెంక : ఏం బ్రతుకో ఏంబండలో, ఒకపూట తింటే రెండో పూట పస్తేగా ?

నాగ : లేని సంసారాల్లో అంతేరా !

వెంక : మా తాతలనాడున్నదీ యీదరిద్రమే; మా తండ్రినా. డున్నదీ యీ దరిద్రమే. మన బ్రతుకంతా వెళ్ళ బుచ్చుతున్నదీ యీ దరిద్రంతోనే. ఎన్నితరాలు మారినా యీ దరిద్రంమాత్రం మారడంలేదు.

నాగ : మనం అల్లా అని అనుకోటమేగాని, ఉన్న పొలమా కొద్ది; సంసారాలా గంపెడంత.

వెంక : రాబడే లేకపోయె మరి.

నాగ : యింకా యీ దరిద్రం యెట్లా పోతుందిరా?

వెంక : బజార్లో యేది కొనాలన్నా కొరివిగానేవుండె. కల్లాల రోజుల్లో ధరలు తగ్గటం, అవే మళ్ళీ కొనబోయే సరికి ఆకాశానికంటడమూను.

నాగ : నిజమేరా.

వెంక : ఈ సంవత్సరంమట్టుకు యీ సంవత్సరం జనప విత్త నాలు బస్తా 3 వందల రూపాయలు అమ్మినైకదా! యింకా యెట్లా చెప్పు! ఒక్క అవుపెయ్యను మేపు కుందామంటే జనపపుల్ల లేకపోయె. గొడ్లవంక చూస్తుంటే పుట్టెడు దుఃఖం వస్తుంది.

నాగ : కాదంట్రా మరి, నోరులేని పశువులయ్యె. యిదివరకు మనుషుల నోటికాడ ధాన్యాన్నే దొంగవ్యాపారం చేస్తున్నారనుకుంటే యిప్పుడు నోరులేని పశువుల నోళ్ళకూడ కొడుతున్నారు.

వెంక : చూస్తే యిది దొంగవ్యాపారులరాజ్యం అయిపోయి నట్లుంది. ఏంచేస్తేమాత్రం వాళ్ళనుఅడిగేనాధుడేడి?

నాగ : స్వరాజ్యం వచ్చిందిగా? తొందరలోనే యీదొంగ వ్యాపారులకు ఉరిశిక్షలు తప్పవులేరా.

వెంక : ఏంస్వరాజ్యమో అన్నయ్యా యిది?నల్లా తెల్లాఅన్న రంగుభేదాలుతప్పితే మనలాంటివాళ్ళకు ఏంఒరిగింది?

(శారద ప్రవేశం)

శార : ఏం నాన్నా ! భోజనానికిరావూ?

వెంక : యింకా భోజనం కాలేదేమిటి? చాలాప్రొద్దెక్కింది.

నాగ : ఆ—వస్తాలే వుండమ్మాయ్.

వెంక : ఏం అన్నయ్యా! అమ్మాయిపెళ్ళి యీ సంవత్సరం కూడా చెయ్యవా యేమిటి? ఏయీడుకు ఆ ముద్దూ ముచ్చటా అంటారు. (శారద వెళ్ళిపోతుంది)

నాగ : చెయ్యకపోతే యెలాగురా. మంచి సంబంధంకోసం చూస్తున్నాను. పెళ్ళిగీత వుండాలిగాని, ఆ ఘడియ వస్తే యెంతసేపు అదీ అయిపోతుంది.

వెంక : మొన్న యేదో సంబంధం వచ్చిందటగా? ఆ సంబంధంకూడా తిరిగిపోయినట్లేనా యేమిటి ?

నాగ : ఆ...సంబంధాలు మంచివే వస్తున్నాయి కాని, కట్నాలే యిచ్చుకోలేకుండా వున్నాంరా!

వెంక : ఏంకట్నాలో యేంపత్తికట్లో. ఆడపిల్లల్ని కన్న తల్లిదండ్రులు అడుక్కుతినేరోజు లొచ్చినై. వెనక మనకాలంలో యిల్లాంటి కట్నాలూ కానుకలూ ఎరుగుదుమా? అంతా పచ్చికలిఅయిపోయె. ఏంకాలం!

నాగ : అదేమిటోరా! ప్రతివాడూ నాలుగు యింగ్లీషు ముక్కలు నేర్పించడం, చదువుపేరుచెప్పి వేలకువేలు కట్నాలు గుంజడం! చదువు లేకపోతే పరాయివాళ్ళు మనదేశాన్ని దోచుకుంటారనుకుంటే, చదువుకొని మనవాళ్ళు మనల్నే దోచుకుంటున్నారు. యింకా యెట్లాగురా.

వెంక : యెట్లాగేముంది. వాళ్ళు అడిగినంతా మనం యిచ్చుకోవాల్సిందే! లేకపోతే యింట్లోపడవేసి వుంచుకోవలసిందే. పోషించలేనివాళ్ళకా మనపిల్లని చూస్తూ చూస్తూ యివ్వలేం. మనసొప్పదుగా. ఆస్తి వున్నవాళ్లు పెద్దకట్నాలు యివ్వందే రారు.

నాగ : యెందు కొస్తారు? పట్నంలో చదువుతున్నాడంటే అదొక గొప్ప.

వెంక : చదువుకునేది వాళ్ళకోసమేగాని మనకోసమేమీ కాదుగదా! చదువుకున్నవాళ్ళుకూడ యింత నీచానికి పాల్పడుతున్నారేః!

నాగ : తెల్లవారి లేస్తే ప్రజాసేవఅంటూ అంతా ప్రజల కష్టసుఖాలను మోస్తున్నట్లుగా చెప్తారు. దయ్యాలు వేదాలను పఠించినట్లుందిరా వీళ్ళ ప్రజాసేవ.

వెంక : కాకపోతే సంతలో గొడ్డులాగున ఆడదానికి అమ్ముడుపోతారా ?

నాగ : సంఘంయొక్క దురాచారం క్రొత్తపద్ధతిలో పెరిగి పోతూ౦దిరా

వెంక : ఈ సంఘమురాచారంలో మునిగి ఊపిరాడక చచ్చేది మనమే ముందు.

నాగ : అట్లాగే ఉందిరా! సంఘంలో డబ్బులేకపోతే వెలి. పిల్లలకు పెళ్ళిళ్ళు చేయకపోతే వెలి. యిటు పిల్లల్ని యింట్లో వుంచుకోలేము. కట్నాలా యిచ్చుకోలేం. యెట్లాగో!

వెంక : ఎంత నరకం! ఆడవాళ్ళకు కానటానికీ, బ్రతకటానికీ కూడా స్థానంలేదు యీ దేశంలో.

(రాముడు ప్రవేశం. కట్టుపంచ, తలగుడ్డ, చిరిగిన చొక్కా, చేతిలో కర్రా, మాసిన గడ్డం)

నాగ : ఏంరా రాముడూ?

రాము : అబ్బబ్బా! యిక బతకలేమండి యీ భూళ్ళో.

వెంక : యెవరు కొట్టి కొరతవేశారురా. నిన్ను?

రాము : చూడండి! ఆ రాజారావు నాయుడుగోరు యెట్లా బాదాడో.

శార : (ప్రవేశించి) అయన కేమొచ్చింది నిన్ను కొట్టటానికి?

వెంక : వున్నవాడూ!

శార : ఆయనకుంటే యెవరికన్నా వూరికేనే పెడుతున్నాడా?

రాము : కొట్టకుండా తిట్టకుండావుంటే పెట్టినంత ఫలితం. మా మాదిగది చెరువుకు నీళ్ళకుపోతే కుండ పగలగొట్టి యెల్లగొట్టారు. నేను కామందుగారితో చెప్పుకుందామని వెళితే నన్నూ చావబాదాడండి.

నాగ : హూం......!

వెంక : చెర్లోనీళ్ళు తెచ్చుకుంటే వాడి దేం పోయిందిరా?

రాము : నీళ్ళు మైలపడుతున్నాయటండీ.
నాగ : గొంతుపట్టుకుంటయ్యా త్రాగడానికి. యింతకాలం నుంచీలేని అంటు యిప్పుడువచ్చిందాయీాయనగారికి?
వెంక : కొబ్బరిచెట్టు యెక్కావు దేనికిరా అంటే దూడ గడ్డికోసం అన్నాడట వెనుకటి కొకడు. అట్లావుంది ఈయనగారి పని.

రాము : పూర్వంనుండి పనులొచ్చినై అంటే, ఒకటి రెండు రోజు లూరికేనే చేస్తున్నామండీ ఖామందుగారికి.
వెంక : గుడినేకాక గుళ్ళో లింగాన్నికూడా మింగాలనుకునే వాడికి యెన్ని మేళ్ళుచేస్తేనేముందిరా?
శార : చెరువు ఆయనదేనా?

నాగ : చెరువు తవ్వించింది ఆయన కాదు. చెరువుపట్టు నేల మాత్రం తనదంటాడు.
వెంక : ఒకప్పుడు పంచాయితీబోర్డు ప్రెసిడెంటుగా వెలిగించాడు. అప్పుడు పంచాయితీడబ్బు కాజేసి ఆ స్థలం కొని తనపేర పెట్టుకొన్నాడు.

నాగ : అప్పుడు చెరువు తవ్వాలి అనగానే వ్వూరూ, గూడెం తలొకచెయ్యివేసి ఆ చెరువు తవ్వారు. పేరుకు మాత్రం తనదంటాడు.
వెంక : అప్పుడు పంచాయితీడబ్బు కాజేస్తే అడిగే నాధుడే లేకపోయె.
రాము: అంతేనండి.ఆయూలమీాకోసమేగదోయ్, నేనేమన్నా కట్టుకుపోతానా అన్నాడు. తీరా ఇయ్యాల ఆ చెరువు

స్వంతంఅంటూ చెరువుచుట్టూ బరిశలిచ్చి మనుషుల్ని కాపలాపెట్టాడు. పిల్లలు మంచినీళ్ళకు చస్తున్నారు

వెంక: చస్తేనేం, ఆ దొరగారికి దిగులా చింతా?

శార: సర్కారుకు తెలియచేయకపోయాగూ?

నాగ: సర్కారుదాకా దేనికి? గ్రామంలో నలుగురుపెద్దల్ని పోగుచేసి పంచాయితీపెట్టిస్తే తెలుస్తుంది దీనిరంగం.

వెంక: చెరువుపట్టు నేల వీడిదైతేమాత్రం చెరువు తవ్వింది దేనికి? గ్రామప్రజలకోసంగాదూ? ఆమాటకొస్తే పంచాయితీ డబ్బుకు లెక్కచూపించొద్దూ?

నాగ: అసలు ఆయనతో తగూ దేనికొచ్చిందిరా?

రాము: మొన్న పండగచేసుకుంటూ నాయుడుగారు పనికి పిలిస్తే యెవ్వరూ ఎల్లలేదండి. అదీ ఆయనగారికోపం.

నాగ: బాగానే వుంది.

వెంక: పండుగచేసుకునేది నాయుడుగారేగాని బీదవాళ్ళు చేసుకోగూడదన్న మాట?

నాగ: పని వ్వారికే చెయ్యాలుగదా.

వెంక: లెక్కలమ్ముకుంటే ఆ అడ్డెడు గింజలిస్తారు, లేకపోతే అదీలేదు.

రాము: ఆ చెరువులోనీళ్లుతాగనిత్తున్నాడని పతీసంవత్సరము ఒకటి రెన్నాళ్ళు వూరకనే చేత్తున్నామండీ కామందు గారికి. మొన్న ఆ మామూలుదగ్గరే కొంత గొడవ జరిగిందంట.

నాగ: కాకపోయినా సంవత్సరాల తరబడి ఆయనకు వెట్టి చేస్తారేం?

వెంక : చేసినన్నాళ్ళు చేశారు. యిక వాళ్ళకు యిష్టమైతే చేస్తారు, లేకపోతే లేదు.

శార : దానికి బలవంతం దేనికి?

వెంక : ఫలానావారి చెరువు అని చెప్పేది అందుకేగా! దినం మంచిదైతే రోజూ దొంగిలమన్నాడంట. ఏపూట కాపూట పొయ్యిమీదకు తెచ్చుకునేవాళ్ళు వూరకనే యెట్లాచేస్తారు; ఆయనగారిని తన్వేడుగింజ లియ్యమను, యిస్తాడేమో?

రాము : యిప్పుడైనా మేము చెయ్యమనడంలేదుగా?

శార : అంతడబ్బు పెట్టుకొని మీచేత ఏమని చేయించుకొంటున్నాడో సిగ్గులేక.

వెంక : ఇవ్వాళ నలుగురుపెద్దల్ని పోగుచేసి ఆ చెరువుసంగతి పూర్తిగా తేల్చివేయరాదూ?

నాగ : తేల్చడం అంత తేలికైనపనిగాదు. వూళ్ళో అతని అడుగులకు మడుగులొత్తేవాళ్ళు చాలామంది వున్నారు. మంచిగానే మన పని గడుపుకోవాలి.

రాము : పిల్లలు మంచినీళ్ళకు చస్తున్నారండీ.

శార : నువ్వునాన్న వెళ్ళి వాళ్ళను దగ్గరుండి కాసిని మంచి నీళ్లు ముంచుకోనిమ్మని చెప్పిరా నాన్నా! పాపం! పిల్లలు మంచినీళ్ళకు యెలా తపించిపోతున్నారో!

నాగ : లాభంలేదమ్మా! పైగా పోయిపరువుతీయించుకోనడమే అయినా స్వార్థానికి గుడ్డితనంవారసత్వంగావచ్చింది.

వెంక : తల్లిపాలు త్రాగి రొమ్ములు గ్రుద్దేవాళ్ళకు మంచీ మర్యాద లుంటయ్యా?

శార : అయినా ఒకసారి వెళ్ళిరా నాన్నా!

నాగ : సరే, వెళ్లివస్తాను. నా పేముకర్రా, పైగుడ్డా యిల్లా తీసుకురావమ్మా (ఏకులు, తకిలీ అందిస్తాడు. శారద లోని కెళ్తుంది. యింతలో బయటనుండి పాట వినిపిస్తుంది)

రాము : తినటానికే యింత తిండి లేకపోయినా త్రాగడానికి నీళ్ళకుకూడా కరువువచ్చింది. ఏం దేశమో ఏం బ్రతుకో!

నాగ : (శారద కర్ర, పైగుడ్డ తెచ్చి యిస్తుంది) అమ్మాయీ! వాడికి కాసిని బిచ్చం పెట్టమ్మా. రారా రాముడూ. రారా వెంకయ్యా! (వెళ్ళుతూండగా తెర పడుతూం టుంది. పాట వినిపిస్తూనేవుంటుంది.)

బాబూ లోక మంటారా?
మానవ లోక మంటారా?
కష్టపడెడి శ్రామికజాతి
కడుపులు కాల్చి మేడలు వేసే
ధనవంతులదే దేశమంటారా? బాబూ!
తినగ తిండీ కట్ట గుడ్డా
నిలువ నీడా లేని పేదలు
నోరువిప్పి హక్కులడిగే
అవకాశాలే లేనేలేవా? బాబూ!
హెచ్చుతగ్గుల వాద వివాదంలో
శాంతి కలదంటారా? బాబూ!
రాజ్యమంటారా స్వారాజ్యమంటారా?
దీనిని, బాబూ! ప్రజారాజ్య మంటారా?

(పాట అయిపోగానే తెరపడుతుంది)

2 వ రం గం

(అది రాజారావునాయుడు మేడ. మేడముందు వరండాలో ఒక టేబుల్, చుట్టూ మూడు కుర్చీలు. పైన ముఖమల్ గుడ్డ, ఒక పూల్ దాను, దినపత్రిక వుంటాయి. నాయుడు కుర్చీలో కూర్చొని పత్రిక చూస్తుండగా తెరలేస్తుంది. వీరాయి ట్రేలో విస్కీ బాటిల్సు పట్టుకుని తీసుకొస్తాడు. బల్లమీదపెట్టి గ్లాసులోపోస్తూవుండగా మధ్యమధ్య నాయుడు త్రాగుతూ పత్రిక చూస్తూంటాడు. వయస్సు 20 సం॥లు. సిల్కు షర్టు, సిల్కు ధోవతి, రిష్టువాచి, ప్లెక్సుబూటు, గోడలకు కొన్నివ్యంగ్య చిత్రపటాలు, గాంధి, నెహ్రూ మొదలైన దేశనాయకుల ఫొటోలు వుంటాయి. జార్జిరాజు ఫొటోకూడా వుంటుంది. త్రాగడం సంపూర్తిచేసి సిగరెట్ ముట్టిస్తాడు.)

రాజా : ఎవరన్నా వచ్చారా?

వీరా : లేదండీ.

రాజా : (పొగవదలుతూ)ఊఁ...వెళ్ళి పిలిచి వచ్చావా మరి?

వీరా : పిలిసొచ్చానండి.

రాజా : యింకా రాలేదేం?

వీరా : యింటిదగ్గర లేడండి.

రాజా : ఫ్యాక్టరీదగ్గరనుండి గుమాస్తా వచ్చాడా?

వీరా : యింకా రాలేదండి.

రాజా : మరి కనకాయో?

వీరా : యెనగూ రాలేదండి.

రాజా : యెక్కడ చచ్చారు వీళ్ళు? వెళ్ళి పిలిచిరా.

వీరా : చిత్తం.

రాజా : ముందు ఆ రాముణ్ణి, నాగయ్యనూ, కనకాయనూ కేకేసిరా. (పత్రిక చూస్తూవుండగా వీరాయ బయటకు వెళ్ళి మళ్ళీ తిరిగివస్తాడు.)

రాజా : (తలెత్తి) మళ్ళీవచ్చావు దేనికి?

వీరా : మీకోసం ఎవరో వచ్చారండి. బయట వున్నాడు. రమ్మంటారా?

రాజా : సరే, వెళ్లి రమ్మనిచెప్పి తీసుకురా.

వీరా : చిత్తం (వెళ్ళిపోతాడు. కొద్దిసేపటికి రామస్వామి అయ్యరు ప్రవేశం. వీరాయకూడా వెంట వచ్చి దూరంగా వుంటాడు.)

రామ : నమస్కారగళే!

రాజా : నమస్కారం.

రామ : నాయుడుగారుదా మీరేనా?

రాజా : ఔను, నేనే. దేనికి?

రామ : ఒన్నుమిల్లే. మీతో చిన్నపనిదా వుంది.

రాజా : నాతోనా! అలా కుర్చీలో కూర్చోండి.

రామ : (కూర్చుంటూ) నాదిదా మద్రాసు. ఇక్కడ వ్యాపారంమీదదా వచ్చాను.

రాజా : ఏం వ్యాపారం మీది?

రామ : యిక్కడ యూరుదా లేరుకదా? (వీరాయవంక చూస్తూ)ఎన్నయ్యా అట్లదా చూస్తుంటివి? కాస్తదా ఉళ్ళపో, అయ్యగారితోదా మాట్లాడవలయును.

రాజా : నువ్వు వెళ్లి వారిని పిలిచిరారా.

వీరా : చిత్తం. (వెళ్తాడు)

రామ : నాకు బియ్యందా కావలయును. నేను బియ్యం వ్యాపారంచేస్తుంటెని.ఇది యూరికిదా తెలియకూడదు.

రాజా : అలాగేలెండి. ఏ మాత్రం బియ్యం కొంటారు?

రామ : నాకు ఒక వందబస్తా బియ్యందా కావలయును.

రాజా : సన్నాలా? కుసాలా? ఢిల్లీభోగాలా?

రామ : మీదగ్గర యేవిదా వున్నయ్ ?

రాజా : అన్నిరకాలూ వున్నయ్, మీకు కావలసినవి పట్టు కెళ్ళండి.

రామ : సరిదా. యిక్కడ బళ్ళుదా దొరుకుతయ్యా?

రాజా : దొరుకుతై కాని...

రామ : ఎన్న సందేగం ; యిక్కడ పట్టుకొందురా యేమి?

రాజా : మనజాగ్రతలో మనం వుండడం దేనికైనామంచిది.

రామ : ఆమ...అట్లుదా సొల్లు.నాకంటంమీదకుదా రాదు కదా?

రాజా: రాదులెండి; కాని...మనకువ్యతిరేకపార్టీఒకటివుంది.

రామ : ఎన్నపార్టీలు,ఎన్నదేశం! రొంబదా కష్టమొచ్చెనే. మా తమిళనాడులోదా యిట్లాంటివాళ్ళే చచ్చారు. మీ తెలుగుదేశంలోకూడా వ్యాపారం సాక్కపోతే

తిరుషునరమైె కాఫీహోటల్లో సప్లయిగా చెయ్యవలసి వుండును.

రాజా : (నవ్వి) మీరు దేనికైనా సమర్థులు. మీకా భయం అక్కరలేదు, నా మనుష్యుల్నిచ్చి పంపిస్తాలెండి.

రామ : సరిగా, అట్లుచెయ్యండి. ఒకవిషయం. ఈవేళ నేను బస్తీకిదా పోలేను. ఇక్కడ భోజనహోటలు ఉండేనా?

రాజా : ఉందిలెండి,

రామ : సరిదా, మీరు మిల్లుదగ్గరికిదా వస్తురా ?

రాజా : దేనికి?

రామ : బియ్యం మచ్చుదా చూడవలయును.

రాజా : బియ్యం ఫ్యాక్టరీలో లేవు. ప్రొద్దుగూకినాక మా గుమాస్తానుకలుసుకొంటేబియ్యంమచ్చుచూపిస్తాడు.

రామః ధరదా యెట్లు సరిచేస్తిరి?

రాజా : నలుగురితోపాటేలెండి.

రామః సరిదా, నేను హోటలుకు పోయివస్తాను.

రాజాః మంచిది. వెళ్ళిరండి. (వీరాయ, నాగయ్యప్రవేశం) వీరికి భోజనహోటలు చూపెట్టరా.

వీరా : చిత్తం (యిద్దరూ వెళ్తారు)

రాజాః (విషపునవ్వునవ్వుతూవినయంగా)ఏం చేస్తున్నారండీ, అసలు కంటికే కనుపించడంలేదు.

నాగ : ఆఁ...యేముందండీ చేయుటానికి. యేదో కృష్ణా రామా అంటూ యింట్లోనే వుంటున్నాను.

రాజాః నా నోటుబాకీ చెల్లిస్తారా యీ సరవత్సరమైనా ?

నాగ : యేదండీ, చేతిలో చిల్లిగవ్వ లేదు. అందులో పిల్ల, పిల్లాడు పెళ్ళీడుకొచ్చి వున్నారు. వాళ్ళకు యీ సంవత్సరమన్నా ఆ మూడు ముళ్ళూ వేయించాలని చూస్తున్నాను.

రాజా: అయితే శుభస్య శీఘ్రంఅన్నారు పెద్దలు. యెక్కడన్నా మంచి సంబంధాలు వస్తున్నాయా? యీ సంవత్సరంకూడా నా బాకీడబ్బు యివ్వరన్నమాట. బాకీ చాలా పెరిగిపోతోంది. యెట్లాతీరుస్తారో ఏమిటో మరి.

నాగ : అన్నిటికీ ఆ భగవంతుడే వున్నాడు.

రాజా: అబ్బాయి కాలేజిచదువు యీ సంవత్సరంతో పూర్తి అయినట్లేనా? యింకా చదివిస్తారా?

నాగ : యీ బి. ఏ. చదివించేప్పటికే రెండు మూడు వేలు బాకి అయింది. వాళ్ళను ఒక యింటివాళ్ళను చేస్తే అదే పదివేలు. నా కళ్ళముందు వాళ్ళు ఒక యింటి వాళ్లు అవుతారో లేదో అనేదే నా భయం. ఈ తల మునిగే అప్పులలో వున్నాను. ఖర్చుచేసే రోజులన్నీ ముందే వున్నాయి. ఏం కానుందో మరి!

రాజా: ఆ... మొన్న ఆ గూడెపువాళ్ళు చేసిన అఘాయిత్యం విన్నారా? పైగా మీలాంటి పెద్దలు తప్పంతా మాదే నన్నట్టుగా అనుకుంటారు.

నాగ : ఏం చేశారు?

రాజా: ఇంకా యేంచేయాలి. ఆ ఊరచెరువు కాస్తూ తమ దేనని మా కాపలావాళ్ళను కొట్టారు.

నాగ : వాళ్ళు కొట్టారా?

రాజా: ఏం. మీకు నమ్మకం లేదా? అసలు మనమేనండి వాళ్ళకు కాళ్ళిచ్చి యింతవరకు తెచ్చింది. వెంకడిని వెంకయ్యా అన్నా అంకిళ్లు నొక్కుకుపోతై పలకటానికి. మాజోటిపెద్దలు వీధిని వెళుతూంటే మంచం మీద కూర్చుని లేవరయ్యో. మన వీధిగుండానే సైకిళ్ళెక్కి, గొడుగులు వేసుకొని నడుస్తుంటారయ్యో. తక్కువకులపువాళ్ళమన్న జ్ఞానమే వాళ్ళకు లేదయ్యో. మనవాళ్ళు కొందరు వాళ్ళను వెనకేసుకు రాబట్టే వాళ్ళకు ఆ తలబిరుసు. నేను వద్దనిచెప్పితే ఆ మాల వెధవల్ని తీసుకెళ్ళి చెర్లో నీళ్ళు మంచించారటగా?

నాగ : కన్నతల్లే విషంబెడితే ఇంకా ఆ దరిద్రులకు దిక్కెవ్వరు చెప్పండి.

రాజా: చాల్లేనయ్యా, నీ ధర్మోపదేశాలు.

నాగ : న్యాయాన్యాయాలు తెలిసిన మీరే......

రాజా: ఊరుకోవయ్యా! బుద్ధిలేని ఆ గాడిదలకు తెలియకపోతే నీ కెలా తెలియలేదయ్యా? రేపు దేవుళ్ల వుత్సవాలు వస్తున్నాయి. ఈ మడ్డిముండాకొడుకులు ఆ నీళ్లను మైలుపరిస్తే ఉత్సవాలు జరుగుతయ్యా!

నాగ : యింతకాలంనుండీ లేని అంటుదోషం యివ్వాళే వచ్చిందా? అసలు స్వరాజ్యం వచ్చినాకకూడా యీ జాతిభేద మేమిటండీ? గాంధీశిష్యులమైన మనం...

రాజా: మనంలేదు, మట్టీలేదు, ఊరుకోవయ్యా. నా చెర్లో నీళ్లు త్రాగుతూ నా కావలివాళ్ళను కొట్టటమా! యింతకూ వాళ్లు తిరగబడటానికి మీలాంటివాళ్ళే

కారణం. నా చెర్లో ముంచిన్వ వద్దంటే ముంచిన్వ టానికి మీా రెవరంట?

నాగ : అంత పెద్దపెద్ద మాటలు దేనికిలెండి నాయుడు గారూ! ఆవుల్ని చంపి చెప్పులు దానంచేస్తే చూచి సంతోషించే దెవరండీ? ఊరివాళ్లు మంచినీళ్ళకు చస్తుంటే ఉత్సవాలు చేయిస్తారా?

రాజా: నీ ఆదర్శాలు నాకు అక్కరలా. నీకిష్టమైతే వాళ్ళను నీ యింట్లో కలుపుకో; అంతేగాని, నా ఆస్తిపైన దౌర్జన్యం చేయటానికి మీా రెవరంట?

నాగ : దౌర్జన్యం యెవరుచేస్తున్నా రంటారు? గూడెపువాళ్ళు మంచినీళ్ళు అడగటమే దౌర్జన్యమా? గ్రామప్రజల ఉమ్మడిచెరువుచుట్టూ బరిశలిచ్చి మనుష్యుల్ని కావలి పెట్టి, పైగా దౌర్జన్యం మేము చేయిస్తున్నామంటారా?

రాజా: అంతవరకూ వచ్చారుగా? సరే, ఈ రోజు మొదలు కొని యెవరైనా నా చెర్లో కాలుపెడితే గోరికట్టిస్తాను జాగ్రత్త! ఆ చెరువుపట్టునేల నాది. మీా రెవరంట అడగట్టానికి?

నాగ : ఆ చెరువు మీా దెలా అవుతుంది? చెరువు త్రవ్వింది గ్రామప్రజలు. చెరువుపట్టునేల కొన్నది పంచాయితీ డబ్బుతో. మరి ఆ వేళ పంచాయితీ డబ్బంతా యేం చేశారు? యిప్పటికైనా గౌరవాన్ని కాపాడుకోండి. గోళ్ళతో పోయేదానికి గొడ్డళ్ళు దేనికి? ఈ విషయం ప్రభుత్వానికి తెలిస్తే...

రాజా: ఏం తెలిస్తే! తలగొట్టి మొలేస్తారా? అదీ చూస్తాలే.

నాగ: ఇది బ్రిటిష్‌ప్రభుత్వం కాదు. ప్రజా ప్రభుత్వమనే సంగతి మరచిపోకండి.

రాజా: ఏ ప్రభుత్వమైనా మాకు దాసోహమనాల్సిందే. గుడ్డిగవ్వఖరీదు చెయ్యని ప్రతివాడూ బెదిరించడమేనా ?

నాగ. సరే, కానివ్వండి. (వెళ్ళిపోతాడు)

రాజా: యిదిగో, మళ్ళీ హెచ్చరిస్తున్నాను. యెవ్వడన్నా చెర్లోకాలుపెట్టాడా... (మీసం మెలివేస్తూచూస్తాడు)

నాగ: (మాట్లాడకుండా వెళ్ళిపోతుంటాడు)

రాజా: ఉప్పుగంటికి కొరగాని ప్రతివాడూ దేశభక్తుడే!

నాగ: (వెనక్కుతిరిగి) మీరు మర్యాదతప్పి మాట్లాడుతున్నారు.

రాజా: పోవయ్యా అవతలకు. పెద్ద మర్యాదస్తుడివి బయల్దేరావ్.

నాగ: మా మర్యాదలు మీకేం తెలుస్తాయిలెండి. (వెళ్ళిపోతాడు)

రాజా: ఒకపూటతింటే రెండవపూటకు గతిలేని గాడిదలకు మర్యాద కావాల్సివచ్చిందట! మర్యాద!!

(సిగరెట్ ముట్టించి పచార్లుచేస్తూండగా కనకాయ ప్రవేశం. విశల్ క్రాఫూ, కోరమీసాలు, ఒక బనీను, మెడలో తాయెత్తూ, పొట్టిగా బొద్దుగా వుంటాడు.)

రాజా: చెరువుదగ్గరికి వెళ్ళి వచ్చావా ?

కన: చిత్తం. అక్కడినుంచే వస్తున్నా.

రాజా: చెర్లో గూడెపువాళ్ళని కాలుపెట్టవద్దని చెప్పావా?

కన: చెప్పాను.

రాజా: మిల్లుదగ్గరికి వెళ్ళివచ్చావా ?
కన : వెళ్ళివచ్చానండి.
రాజా: యివ్వాళ లారీ లేమన్నా వచ్చిందయ్యా?
కన : యింకా రాలేదు దొరా.
రాజా: గుమాస్తా మిల్లుదగ్గర వున్నాడా ?
కన : వున్నాడండి.
రాజా: నువ్వు వెళ్ళి గుమాస్తాను రమ్మని చెప్పు.
కన : చిత్తం (వెళ్ళబోతుండగా రాముడు ప్రవేశం)
రాజా: ఏం, దొరగారికి తీరిందా రావటానికి ?
రాము: ఈరయ్యగా రొచ్చినపుడు నేను యింటిదగ్గరలేనండి. నేను యింటికి రాగానే మీ జీతగత్తె చెప్పింది. ఆపాటున పరుగెత్తుకుంటూ వచ్చాను.
రాజా: ఏం, కాపలావాళ్ళమీద తిరగబడుతున్నావటగా ?
రాము: నేనా? రామ రామ! నాకేం తెల్వదండి.
రాజా: తెలియదూ ? నేను వద్దని చెప్పినాక మళ్ళీ ఆ నాగయ్యను తీసుకొచ్చి చెర్లోనీళ్ళు ముంచుకెళ్ళావటగా?
రాము: పిల్లలు గొంతెండిచత్తుంటే అయ్యగారిని తీసుకొచ్చి కాసిని నీళ్ళు తీసుకెళ్ళానండి.
రాజా: తీసుకెళ్ళావ్రా, ముండమోపి!
కన : వాడి కళ్ళకు యిప్పుడు మీరు కనిపిస్తున్నారా?
రాజా: చెర్లో నీళ్ళు ముంచివ్వటానికి వా డెవడురా! తిత్తి తీయిస్తాను ఒక్కొక్కడిని.
రాము: వూరు కున్నది ఆ ఒక్క చెరువేనయ్యో. యింకా యెక్కడ తెచ్చుకోమంటారు దొరా?

రాజా: యెక్కడ తెచ్చుకుందామని పనికి పిలిస్తే పండగ ఎదలెట్టారు? ఆ చెరువు మీ అమ్మామొగుడి దను కున్నారా ?

కన : పండించేవాడిదే భూమంట! కౌలుదార్ల చట్టం కావాలంట! కూలీ సంఘాలు పెట్టబోతున్నారండోయ్.

రాజా: ఏమిటీ!

రాము: ఏదో కులపువాళ్ళం నలుగురం కలిసివుందామను కున్నాం. అంతేనండి.

కన : అంతేనా? ధనవంతులు నశించాలని మీ రనడంలా?

రాజా: ఒళ్ళు బలిస్తే సరి! ఎన్నైనా వాగుతారు. రేపటినుండి చెర్లోగాని, చేలోగాని కాలుపెడితే నరికి పోగు లెయ్యండి. మరి ఆ డబ్బు యింకా ఇవ్వలేదేంరా?

రాము: ఏ డబ్బండీ?

రాజా: ఏండబ్బా! కూతురు పెళ్ళి వెలగబెట్టటానికని తీసు కెళ్ళింది.

రాము: అప్పుడే యిస్తినిగా దొరా!

రాజా: ఎప్పు డిచ్చావురా దున్నపోతా?

రాము: ఆ వుత్తరపు పొలంలో మినుములిచ్చి చెల్లగట్టాను. అప్పుడు ఆ నోటుకాగితం యిమ్మంటే పోయిం దన్నారుగా.

రాజా: అబద్ధం ఆడితే పళ్ళురాలతై.

రాము: అబద్ధమాడితే నాకీ భూమ్మీదనూకలేకుండాపోతయ్.

కన : ఇంతకూ నువ్వనే దేమిటిరా?

రాము: డబ్బు యిచ్చాగదండి.

రాజా: ఊఁ...(కనకాయికి సైగ చేస్తాడు)

కన : ఏమన్నావురా; నీ బతుక్కోడు నోరగార్నె ధిక్కరిస్తున్నావురా? (రాముణ్ణి మెడబెట్టి నెట్టివేయగానే ముందుకు పడతాడు.)

రాజా: నువ్వు యిచ్చేదేమిటిరా ముండా! నీ ప్రాణాలే నా చేతిలోవున్నై లే. నెట్టెయ్యి వీణ్ణి బయటకు.

కన : పదరా...పద. (బలవంతంగా బయటకు నెట్టుకు వెడతాడు.)

రాజా: బ్రూట్స్! వీళ్ళని నోరెత్తితే గోరీ కట్టాలి. కుంటూ సెంటూ లేని ప్రతికుంకా నాకు యెదురుతిరగడమేనా! చూస్తాను! (సిగరెట్టు నేలకేసికొట్టి కోపంగా వెళ్ళిపోతాడు)

(తెరపడుతుంది.)

3 వ రంగం

(శారద ఇంట్లో కూర్చుని కూనిరాగాలు తీస్తూండగా నాగయ్య నవ్వుతూ ప్రవేశం.)

నాగ : (కూర్చుని) ఏమిటమ్మాయ్ పాడుతున్నావు?

శార : ఏమీలేదు నాన్నా! అన్నయ్య రాసినపాట పాడుతున్నాను.

నాగ : అబ్బాయి పాటలుగూడా రాస్తున్నాడా యేమిటి? ఏదమ్మా మళ్ళీ పాడు విందాం.

శార : నాకు రాదు.

నాగ : సిగ్గుపడతావేం పిచ్చి తల్లీ!

శార : పాడితే మరి నాకు జడబిళ్ళ చేయించిపెడతావా?

నాగ : ఆడపిల్లలకో పెద్దచిక్కు వచ్చింది. ముద్ద ముద్దకూ సంజుళ్ళా! అలాగే చేయిస్తాలే, పాడు మరి.

శార : అప్పుడు ఓణీ కొనిపెట్టావా, యిప్పుడు జడబిళ్ళ చేయిస్తావు. అన్నీ అబద్ధాలే! (ముఖం చిట్లిస్తుంది)

నాగ : నిన్ను కాదని యింకా యెవరికి కొనిపెడతానమ్మా! ఏదీ ఒక్కసారి పాడు. ఊఁ...సిగ్గెందుకమ్మా, పాడు.

శార : (పాడుతుంది)

నవ్యయుగ ప్రారంభమూ
నవ్యయుగ పోరాటమోయ్
నవ్యశక్తులు వుద్భవించిన
భవ్యసంపద విస్తరించును
పారతంత్ర్యపు వుక్కుచట్టము
పగులగొట్టగ పరుగులిడవోయ్
పాలపొంగులు జాలువారే
జీవగడ్డను పాడుబెట్టి
తిండిగుడ్డకు చావనేలా?
దీనులారా! లెండు లెండోయ్!

(పాట పూర్తి అయ్యేసరికి శంకరం ప్రవేశం. వయస్సు 24 సం॥లు గ్లాసుకో పంచకట్టు, పాప్లయిను షర్టు? చేతికి రిష్టువాచీ వుంటై, నవ్వుతూ లోనికి రాగానే శారద యింట్లోకి పోతుంది.)

నాగ : ఎక్కడికి కెళ్ళావురా? యింత ప్రొద్దెక్కినా తిండి తిన కుండా యేమి టీ తిరగడం?

శంక : పంచాయితీపెద్దలదగ్గర కెళ్ళాను మాట్లాడుదామని. అయినా యిప్పు డేమంత ప్రొద్దెక్కింది?

నాగ : యింకా నయం. అసలు తెల్లవారనే లేదంటావ్.ఇక నన్నా వెళ్ళి ఆ నాలుగుమెతుకులూ తినిరా.ఇవ్వాళ రాముడు నీ కోసం మూడుసార్లు వచ్చి వెళ్ళాడు.

శంక : ఎందుకో చెప్పలా?

నాగ : చెప్పకేం.

శంక : ఏమని?

నాగ : ఏముందిరా! వాళ్లకు ముందుచూస్తే నుయ్యి, వెనుక చూస్తే గొయ్యిలాగుంది. ఆ నాయుడు వాళ్లను పీక్కుతింటున్నాడురా.

శంక : వీళ్ళు నోరుమూసుకొని కూర్చుంటే ఆయనయెన్నైనా చేస్తాడు.

నాగ : కలిగిన మహారాజులతో మనలాంటివాళ్లకి కయ్యమెందుకురా?

శంక : ఇప్పుడు కయ్యమెవడు కావాలని కత్తులు పట్టుకొని కూర్చున్నాడు? మనన్యాయమైనహక్కులు అడగటం కూడా పాపమేనాం యేమిటి నాన్నా?

నాగ : యివ్వాల్టినుండి మన రత్తయ్య, వెంకయ్య, రాఘవయ్యలను, రాముణ్ని కౌలుచేలల్లోకి రావద్దన్నాడట. అత నా పొలం కొనేటప్పుడు అవి నట్టి చవిటి పర్రలు. యింతకాలంనుంచీ వాళ్ళా పొలం దున్ని బాగుచేస్తే తీరా యివ్వాళ వాళ్ళను చేలో కాలు పెట్టవద్దన్నాడటరా!

శంక : ఎందు కనడూ! ఆయనకు అడ్డమైన వెట్టిచాకిరి చేస్తే పొలం కౌలు కివ్వడం, లేకపోతే పొలంలోనుండి నెట్టి వేయడం. ఊళ్లో మూడువంతులభూమి వాడిదేకదూ! రైతన్నవాడికీ యెవడికీ చారెడు భూమి లేదయ్యె.

నాగ : లేనిదాన్ని యెవడు రమ్మంటాడు, వున్నదాన్ని కాజేయకుంటే చాలు.

శంక : కౌలుదార్లచట్టం వస్తుందనగానే ఆరుగాలంనుండి పండించే రైతుల్ని చేలలోనుండి నెట్టివేసి సొంతవ్యవసాయం

అంటూ నాటకం ప్రారంభించాడు. వీడి దుర్మార్గా లను యెదుర్కొంటానికి సంఘశక్తికన్నా వేరే మార్గంలేదు నాన్నా !

నాగ : ఒకడు యేటికి లాగితే రెండోవాడు కాటికి లాగు తాడు. గొంతుమీది కొచ్చినా కలిసిరారురా.

(వెంకయ్య ప్రవేశం)

వెంక : యెందుకు కలుస్తారు? ఆనాడు గూడెపువాళ్లను చెరువులో నీళ్ళు త్రాగవద్దంటే, నోరుమూసుకొని కూర్చున్నాం; కాబట్టి యివ్వాళ మమ్మల్ని చేలల్లోకి రావద్దన్నాడు. యెట్లారా వీడితో బ్రతికేది?

శంక : మనం బ్రతకపోతే నాడికేం ? చూడు బాబాయ్! యింతమంది రైతులు వూళ్ళోవుండి యిట్లాంటి అగచాట్లు పడకపోతే వీళ్లంతా యెందుకు సంఘాలు పెట్టుకోకూడదు?

నాగ : సంఘాలు పెట్టుకోటానికేంగాని, యీ వూళ్ళో నాయుడు 30, 40 వేలదాకా రైతులకు అప్పులుపెట్టి వాళ్లందరినీ తన చేతికింద వుంచుకున్నాడురా?

వెంక : వాడికి వెయ్యెకరాల భూమి, ఒక రైసుమిల్లు వున్నై. అంతా యేపూట కాపూట పొయ్యిమీదకు తెచ్చుకునేవాళ్ళేకదరా !

నాగ : అందరిచేత అడ్డమైన వెట్టిచాకిరీ చేయించుకొంటాడు. ఎంతచేసినా ఆ మహారాజుకు ఆగ్రహమేకాని అనుగ్రహంలేదు.

శంక : యెందుకుంటుంది? రక్తం త్రాగేవాడికి మాంసం తినడం ఒక లెక్కలోదా! అసలు మన రైతుల్లో కట్టుబాటుంటేగా?

వెంక : యెందు కుంటుందిరా! ఒకడు చేస్తున్న పొలానికి వాడు అడ్డమెళ్ళి పురులుకడతాననీ, కుప్పలునూరుస్తాననీ, సొంతపొలం దున్ని పెడతాననీ, ఆఖరుకు పాచిపని దగ్గరడుండి పక్కలేసేవరకు చేసి, మేము చేసే పొలానికి యెక్కువ కవుళ్ళిచ్చి కాజేసిరి.

శంక : పైకిమాత్రం మేము రైతులమేనని మీసాలు మెలివేసుకుంటూ తిరిగే చౌదరమ్మలంతానానాటికీ చేయటానికి భూమిలేకసంసారాలు పెరిగిపోయి యెట్లానాశనమైపోతున్నారో కానలేకండావున్నారు. ఇంట్లోఈగలమోత, బయటపల్లకీమోతగా వుంటై, వీళ్ళదర్జాలు.

నాగ : అందాకా దేనికి? మనపని చూడరాదూ. నీ చదువు కోసం రెండు వేలు తెస్తే మూడు వేలుదాకా దేకించాడు.

వెంక : యెందుకు దేకించడూ? యెంతమంది పకీర్లు గాకపోతే ఆయన దర్జాలు సాగుతున్నాయి.

శంక : యెందుకు సాగవు. మనలాంటివాళ్ళునలుగురూ కళ్ళు తెరిచేదాకా ఆయనదర్జాల కేలోటూ వుండదు.

నాగ : బాకీకోసం మనమీద కోర్టులో దావా వేశాడటరా! మళ్ళీ మనకిగాకఖర్చువచ్చిపడింది. అమ్మాయిపెళ్ళికి మూడు నాలుగు వందలతో పోతుందనుకుంటే ఆ రేడు వందలదాకా అయింది.

వెంక : యింకానయం. ఆయన దేముడల్లే వచ్చాడు. మంచి సంబంధం దొరికింది. లేకపోతే యిల్లూ, పొలమూ చాలేదా?

నాగ : దేవుడి దయవల్ల అమ్మాయికి ఆమూడుముళ్ళుపడినై కట్నంకోసం గాకుండా పెళ్ళయితేనే చాలురా అని చేసుకెళ్ళారు. అట్లాంటి సంబంధాలు అందరికీ రావు.

శంక : రాకపోతే మునిగిపోయే దేమీ లేదులే. అల్లుడు బుద్ధి మంతుడనా బాబాయ్ మీవుద్దేశం? పెళ్ళికి ముందు నాకు బావగారి చర్యలు తెలిస్తే యీ పెళ్ళికి ఒప్పు కొనేవాడినే కాదు. యింతకంటే మంచిసంబంధాలు రావనా?

వెంక : ఏమిటిరా నీకు తెలిసింది ?

నాగ : నీ బావ చేసిన తప్పేమిటిరా? నిక్షేపంలాంటివాడు.

శంక : అవును. యెవరికంపు వాళ్లకు యింపుగానేవుంటుంది. త్రాగుబోతు, జూదరి. అందుకనే పాతికేళ్లు వచ్చినా యెవ్వరూ పిల్ల నివ్వలేదు. మనమే తెలియక ఆ గోతి లోపడి పిల్లగొంతు కోశాం.

నాగ : ఏమిటీ! (ఆశ్చర్యపోవును)

వెంక : మంచిప్రయోజకుడేనన్న మాట ?

శంక : కాకపోతే యేమిటనుకొన్నారు?

నాగ : అల్లుడు అట్లాంటివాడని ముందుగా మన మేమన్నా కలగన్నా మేమిట్రా?

వెంక : అంతేలేవే అన్నయ్యా.

నాగ : దానికి బ్రహ్మరాత యెట్లా వుందో అట్లాగే జరిగి

పోయింది. విధికృతం యెవరు తప్పిస్తారురా?

శంక : విధి, విధిట, విధి!

వెంక : ఏనో జరిగిందాన్ని గురించి యిప్పుడు అనుకుంటే యేం లాభంరా? ఆ... రేపు సంక్రాంతిపండుగ వస్తోంది. అల్లుడుకోసం వెళ్లిరాకపోయినాగూ!

నాగ : ఆది అబ్బాయినే అడుగు.

వెంక : ఏరా శంకరం ?

శంక : తీసుకురాక తప్పుతుందా మరి. (శారద వస్తూ యీ మాట వింటుంది.)

శార : అసలు ఆయనగారు యిక్కడికి వస్తారా ? ఆయన తిరుగుడేమో, విలాసాలేమో !

వెంక : అమ్మాయి ! శ్రీనివాసరావు తాగుతాడా ?

నాగ : చీట్లపేకగూడ ఆడతాడటగా?

శార : అన్నీ వున్నాయ్.

వెంక : తాగినవాళ్ళు, జూదం ఆడినవాళ్ళు యెవరు బాగు పడ్డారు ?

నాగ : తాగేది బాగుపడటానికా?

శంక : యెవరు బాగుపడ్డారని బావగారు బాగుపడుతాడు?

శార : నవ్వీన నాపచేనే పండుతుంది. అంతా యిట్టా తిరిగిన వాళ్ళేగా !

వెంక : యెవరూ ?

శార : ఎవరేమిటి బాబాయ్ ! భారత భాగవతాల్లో మనం వినటంలా. ధర్మరాజూ, నలుడూ మొదలైనవవాళ్ళంతా మొట్టమొదట భార్యల్ని సైతం కోల్పోయినవాళ్ళేగా!

శంక : ఏడ్చినట్టే వున్నై యీ ఆదర్శాలు. ఈ కట్టుకథలా నీ కాపురానికి ఆదర్శాలు. యిక బాగుపడినట్లే!

శార : యెవరి అదృష్టం యెవరి కొస్తుంది ?

వెంక : ఊరుకోరా, అమ్మాయికి కోపమొచ్చింది.

నాగ : కోపం రావటానికి వాడు కానిమాటేమన్నాడులే.

శార : (కోపంతో) అంటేమాత్రం నన్నేగా? నన్ను అనడమంటే నీకు సంతోషమేలే. (వెళ్లిపోతుంది.)

నాగ : పిచ్చిపిల్ల ! అర్థంలేని కోపాలురా. (నవ్వు)

(రాముడు విచారంగా ప్రవేశం)

శంక : రాముడూ విశేషాలేమిటి ?

రాము: తాగటానికినీళ్ళులేకపోతే తలదాచుకోటానికి జానెడు కొంపైనా వుందనుకొంటే యియ్యాల ఆ నాయుడుగోరు తన స్థలంలో వుందని పీకేయించాడండీ.

నాగ : ఆఁ !

వెంక : ఆఁ లేదు, ఊఁ లేదు. యియ్యాల నాయుడు ఆడింది ఆట, పాడింది పాటగా వుంది. డబ్బున్నవాడుగదూ.

శంక : వాడికి డబ్బుండక యేంజేస్తుంది, మనలాంటి పేదవాళ్ళ రక్తం పిండుతుంటేను.

రాము: నీళ్ళు తాగనీయక, కొంపలో తలదాచుకోనీయక ఇట్టా హింసిస్తున్నాడండి.

వెంక : చెట్టు చెడేనాటికి కుక్కమూతిపిందెలు పుడతాయట. వీళ్లు యెంత అదిరిపడితే అంతా వాళ్ల వినాశనానికే లేరా.

నాగ : పీనుగుల్ని తినేవాడికి పీనుగుల పిండాకూడన్నట్టు ఆ

తెల్లవాళ్ళున్నప్పుడు ఎట్లా మండించారో ఇప్పుడూ అట్లాగే వెలగబెడుతున్నారు.

శంక : ఇంకా ఎన్నాళ్ళు మండిస్తాడులే. "వినాశకాలే విపరీత బుద్ధిః" అన్నట్టు వీడు చేసిన దుర్మార్గాలకు ప్రాయశ్చిత్తం జరిగేరోజు రాకుంటుందా? ఆc, ఏం రాముడు! మంచినీళ్లు పక్కవూరినుండే తెచ్చుకుంటున్నారా? పంచాయితీపెద్దలు గవర్నమెంటుకు రిపోర్టు పంపుతామన్నారు. ఆ చెరువుసంగతి రెండురోజుల్లో తేలిపోతుందిలే.

రాము: పోనీయండి సామీ! ఆ పాడుగుంటలో నీళ్ళు తాగలేక చత్తున్నాము. ఆ! యియ్యాల ఆ నాయుడుగారి ముఠా పల్లెలో బళ్లకోసం తిరుగుతున్నారు.

వెంక : దేనికో ?

శంక : ఇంకా దేనికి ? దొంగబియ్యం జారవెయ్యటానికి.

రాము: అందుకేనండి.

శంక : సరే, నీవు వెళ్లి యెన్నిబళ్లుయెత్తుతున్నారో, ఎక్కడికి వెడుతున్నారో కనుక్కురా.

నాగ : ప్రక్కన పోయేదాన్ని పైనవేసుకోవడం దేనికిరా? ఉన్నవాడితో తగాదా ఎందుకు ?

వెంక : అఘోరించాడు. ఒక ప్రక్కన ఊళ్ళోవాళ్ళు తిండిలేక చస్తుంటే దొంగవ్యాపారం చేస్తున్నాడూ! యిలాంటి వాళ్లని యేం చేసినా పాపంలేదు.

నాగ : ఉరిశిక్ష వేయాలన్నాడుగా నెహ్రూగారు.

వెంక : ఏదీ! యీ నాయుడులాంటివాళ్లకు ఒక్కడికైనా ఉరిశిక్ష వేయించాడూ ఆ నెహ్రూగారు?

శంక : అసలు ఆ అలుసు చూచుకొనే ఈ దొంగవ్యాపా
రులు ఇట్లా ప్రజల్ని దోచుకుతింటున్నారు.

రాము: రౌతు మెత్తనైతే గుర్రం మూడుకాళ్ళమీద నడిచిం
దట. అసలు ఈళ్ళే దొంగలకు దోవ చూపిత్తుంటే
వాళ్ళ ననటం దేనికంట ?

శంక : నిజమే రాముడూ? సంఘానికి వేరుపురుగులైన యీ
దొంగవ్యాపారులే బెంగాలులో 30 లక్షలమంది
ప్రజల్ని తమ పొట్టన పెట్టుకొన్నారు. రేపటినుండి
సంఘాలు స్థాపించి యెక్కడున్న దొంగవ్యాపారు
లకూ లంచగొండి ఉద్యోగులకూ బుద్ధి చెప్పాలి.
సంఘశక్తికన్నా వేరేమార్గం లేదు.

నాగ : ఈ దొంగవ్యాపార నిర్మూలనకు సంఘాలు దేనికిరా?
సత్యాగ్రహం చేయకూడదూ? శాంతివిప్లవంతోనే
కదూ మహాత్ముడు స్వరాజ్యాన్ని సాధించింది.

రాము: ఏం సత్తాగ్రహాలో ఏం సొరాజ్యమోనండీ! కూటికీ
గుడ్డకూ మాత్రం మొహంవాచి చత్తున్నాము.

వెంక : మనలాంటివాళ్ళను పీక్కుతింటానికి నాయుడులాంటి
కోటీశ్వరులు, ధనవంతులకు వచ్చిన స్వరాజ్యంరా
యిది.

శంక : నిజమే బాబాయి. కాకుల్ని కొట్టి గద్దలకు వేసిన
ట్లుగా లేనివాళ్ళకడుపులుకొట్టి, వున్నవాళ్ళపెట్టెలూ,
పొట్టలూ నింపుతున్న దీస్వరాజ్యం. దానివల్ల మన
లాంటివాళ్ళకు యేమీ ఉపయోగంలేదు. మనకుఆర్థిక
స్వాతంత్ర్యం కావాలి. కష్టించేవాడికే భూమిపైన,

ఆ స్త్రీపైన హక్కు వుండాలి. ఆ ఆర్థిక స్వాతంత్ర్యాన్ని సాధించాలంటే మనమంతా సంఘాలు స్థాపించి, మన హక్కులకోసం పోరాడాలి.

వెంక : అంతేరా; న్యాయం చచ్చిపోక మనం బతికి దేనికి? సంఘాల్లో చేరాల్సిందే.

రాము: అంతేనండి. ఈ ముండబ్రతుకు యెన్నాళ్లు బ్రతుకుతాము?

నాగ : దేనికైనా ఆత్మవిశ్వాస ముండాలి.

శంక : చచ్చినా బ్రతికినా ప్రజలకు సంఘశక్తికన్నా వేరే మార్గంలేదు. సంఘశక్తిద్వారానే తెల్లప్రభుత్వాన్ని యెదుర్కొని మన దేశాన్నుండి వెళ్ళగొట్టగలిగాం. ఆ సంఘశక్తిద్వారానే యీ దుర్మార్గాల్ని కూడా యెదుర్కోవాలి.

వెంక : అంతేరా.

రాము: తాగటానికి నీళ్ళులేకుండా తలాకదారిని చచ్చేకంటే యిట్టానే చద్దాం. కానీయండి.

నాగ : శాంతి నెలకొల్పటమే మన లక్ష్యంగావుండాలి. దానికోసం శాంతిమార్గాన ఉద్యమం సాగించాలి.

శంక : నువ్వు కలలుగనే శాశ్వతమైనశాంతి యీ దొంగ వ్యాపారులు, యీ ధనిక-బీద, కష్టించేవాడు-కష్టం చేయనివాడు అనే యీ హెచ్చుతగ్గుల సమాజం వున్నంతకాలం సాధ్యపడదు. ఈ కూలిపోయే దోపిడి మూకల శిథిలసమాజవ్యవస్థపైన కుల-మత-వర్గరహిత సమాజం నిర్మించాలి. అప్పుడే మనకు మన దేశానికి

శాంతి. ఆ శాంతిని సాధించాలంటే మన ప్రాణాల్ని సైతం లెక్కచేయకూడదు.

వెంక : మనం చచ్చినా మన పిల్లలైనా సుఖపడతా రప్పుడు.

రాము: యీ బతుకుకంటే ఆ చావే నయం. కానీయండి. సంఘాల్లో చేరాల్సిందే.

నాగ : మహాత్ముని ఆశయాలు మరవకండి.

శంక : భవిష్యత్తులో దేశ ప్రజల "జీవితాశ" సంఘశక్తిపైనే ఆధారపడి వుంటుంది. దరిద్రాన్ని, నిరుద్యోగాన్ని, నిరక్షరాస్యతను నిర్మూలించి, శాంతి సౌభాగ్యాలతో విలసిల్లే నూతన సమాజ నిర్మాణానికి గ్రామ గ్రామాన సంఘటితకార్యక్రమాన్ని సాగించటమే మన కర్తవ్యం. పదండి. పోదాం పదండి.

రాము: అంతే బాబూ, అలాగే చేద్దాం.

శంక : యిది రత్నగర్భలాంటి దేశం. నదులూ, పొలాలూ, గనులూ కొల్లలుగావున్నా దరిద్రంతో ప్రజలుమాడి పోతున్నారు. యీ దరిద్రాన్ని నిర్మూలించటమే మన జీవితలక్ష్యం.

అంతా: పదండి, పోదాం పదండి.

కోరస్ సాంగ్.

కదలండోయ్ కదలండోయ్
కరువురాక్షసికి యెరయైపోయే
అనాధలారా లే లెండోయ్
చింపిరి జుట్టూ చింపిరి బట్టల
అనాగరిక ఓ అనాధలారా!

ఆకలిమంటల నార్పుటకై
మీరంతా ఏకము కారండోయ్॥ ॥కదలండోయ్॥
తిండికి గుడ్డకు చావనేల యీ
దేశము మీదే లేవండోయ్.
నదులు పొలాలూ అడవులు కొండలు
నిండియున్నవి ఖనిజములూ
ప్రజాసంపదను దోపిడిచేసే
పీడకులను యెదిరించి పోరగా
కదలండోయ్ ! కదలండోయ్ ॥

(తెరపడుతుంది.)

4 వ రంగం

(అది రాజారావు మేడ. మేడముందు వరండాలో వెనుకటిసీను. వీరాయి కుర్చీలుసర్ది టేబుల్ వగైరా తుడుస్తూంటాడు. కనకాయ్ ప్రవేశం)

కన : ఏం వీరయ్యా! నిన్న పనిలోకి రాలేదేం ?

వీరా: ఆరేళ్ళు బంగారంలా చూచుకుంటూ పెంచుకున్న ఆడపిల్ల చచ్చిపోయింది కనకయ్యా !

కన : నిన్న అయ్యగారు నీ మీద చాల కోప్పడ్డారు.

వీరా : "గొడ్డుబోతు కేం తెలుస్తుందిగా బిడ్డల బాధా" అని ఒకపూట తినో తినకనో ఆరేళ్ళు పెంచుకున్న బిడ్డ పోయి నే నేడుత్తుంటే అయ్యగోరు కోప్పడ్డారా ?

కన : ఇంట్లో పనులుచేసేవాళ్ళులేక యెంత బాధపడ్డారను కున్నావ్ !

వీరా : అయ్యగారికి మనిషిలేకపోతేనే అంత బాధగావుంటే కన్నబిడ్డ చచ్చిపోతే మా కేమీ బాధ వుండదా కన కయ్యా ! పదేళ్ళుగా అయ్యగారిదగ్గర పనిచేత్తుంటే ఆ పదిరూపాయలుతప్ప దమ్మిడీ పెంచరు. పిల్లముండ

చచ్చిపోయిన్నా డుకూడా కాస్త యింటిదగ్గరుండ టానికి నోచుకోలేదా కనకయ్యా !

కన : అయ్యగారితో మంచిగుంటే ఒకటో రెండో పెంచ మన్నా వెనకాడరు.

వీరా : అది మనకు కాదులే కనకయ్యా ! మనం అడ్డమైన చాకిరీ చేయటానికేగాని "నల్చి నానంబెట్టడు." రోగాలొచ్చినా నొప్పులొచ్చినా ఈ కొలువుతప్పదు.

కన : దొరగారితో చెప్పనా ?

వీరా : వద్దు బాబో వద్దు. నువ్వన్నావని యిదైనా చెప్పాను. నా సొద పైకి చెప్పకుంటే పగ కొని తెచ్చుకున్నట్టే. చెప్పకయ్యా కనకయ్యా !

(రాజారావు ప్రవేశం)

రాజా. దేశమట దేశం ! దమ్మిడీకి కొరగాని ప్రతి వెధవ దేశనాయకుడే! (వచ్చి కుర్చీలో కూర్చుంటూ) నిన్న యెక్కడ చచ్చావురా? చెప్పవేం ?

వీరా : (భయంతో) పిల్లముండ చచ్చిపోయిందండీ.

రాజా: చస్తే.నీవూ దానితోపాటు చావకపోయినావ్!పీడ విర గడయ్యేది. మరి వచ్చి పనిలోనికి రానని చెప్పలేదేం?

వీరా : కాలు చేయి ఆడలేదండి.

కవ : పోనివ్వండి యీ సారికి

రాజా: మళ్ళీ యిట్లాంటిపని యింకోసారి చేస్తే డొక్క చీలుస్తా జాగ్రత్త ! యింకా అట్లా చూస్తావేం వెధవ ముఖం వేసుకొని; ఆ గేటుదగ్గిరకు అఘోరించు.

(వీరాయి విచారంతో వెళ్ళిపోతాడు)

రాజా: ఊ.....బళ్ళు ఎంత చీకటివుండగా వెళ్ళినై బస్తీకి?
కన : ఎప్పుడు పోతేనేంలెండి.
రాజా: (ఆశ్చర్యంతో) ఏం జరిగిందోయ్?
కన : గవర్నమెంటువారు బళ్ళను పట్టుకున్నారండి.
రాజా: ఆఁ!...
కన : పదిమంది తుపాకులతోను, లాఠీలతోను వచ్చిపడ్డారు బళ్ళమీాద.
రాజా: కాపలావాళ్ళు ఏంచేస్తున్నారు! అఘోరిస్తున్నారా? చేతుల్లో బరిశెల్లేవ్వూ ?
కన : వున్నాయి. ఏం లాభం? ప్రాణాలు దక్కించుకొని పారిపోయి రావాల్సివచ్చింది. అందులో మన వూరివాళ్ళు కూడా వున్నారు.
రాజా: మనవూరివాళ్లా? ఎవరువాళ్ళు ?
కన : ఆ నాగయ్య కొడుకు, రాముడు, ముత్తావాళ్ళూను.
రాజా: అంతవరకు వచ్చారా! మరి మీారు అయిదుగురు బరిశెలతో బళ్ళ వెంటకాపలా వెళ్ళి పారిపోయివచ్చారా! రోషంలేదూ ?
కన : వాళ్ళూ తగిన జాగ్రత్తలోనే వున్నారండి.

(అయ్యరు ప్రవేశం)

అయ్య: మీా కాపలావాళ్ళుదా నట్టేట పుట్టెముంచుదురు సామీా! (కనకాయిని చూస్తూ) ఎన్నయ్యా! మీా చేతుల్లో బరిశెలుదా వుంచుకొని నాకు నిండా కష్టం తెస్తిరే.
రాజా: ఎన్నివందలు నష్టం? డబ్బుపోతే పోయింది, కోర్టుకెక్కి పసువుతీయిం మకోవాల్సివచ్చిందే ? యిన్నాళ్ళనుండి

వ్యాపారం చేస్తున్నా రెండోకంటివాడికి తెలియదు. నా న్నెన్ను! వట్టి అడవ్వారకం అయిపోయారు! ఇంతకూ ఆ గుమాస్తా వెధవ ఎక్కడ చచ్చాడు?

కన : ఆయనగారిని పోలీసులు పట్టుకున్నారు.

అయ్య: నేనుమాత్రండా వాళ్ళకు చిక్కకుండా పారిపోయి వస్తిని. ఎంగె పోను? ఎన్న దారి?

రాజా: గోదారి. మీతో జాయింటువ్యాపారం మొదలెట్టగానే ఇదొక పెద్ద గండం వచ్చిపడింది. ఎదుటివాడు తింటూంటే ఓర్వలేని వెధవలంతా ఈ విధంగా దౌర్జన్యాలు సాగిస్తున్నారండీ.

(కనకాయ వెడతాడు)

అయ్య: ఒన్ను దౌర్జన్యమేనా? మీ తెలుగుదేశంకంటె మా అరవదేశండా చాల నయమండీ. అంగెవ్యాపారండా పోసగక ఇంగె వస్తే, ఇంగెకూడావాళ్ళుదా సచ్చిరి. ఎన్న సాహసం! ఎన్న దౌర్జన్యం! ఎంగెపోయినా యీ పోలీసుల బాధదా తప్పగపాయె.

రాజా: పోలీసుల దేమున్నదండి! వట్టి పిచ్చివాళ్ళు. ఈ పకీరు వెధవలతోనే వచ్చిందండి దేశానికీ అశాంతి.

అయ్య: ఆమ. వీళ్ళనుదా సిత్రవధ చెయ్యాలి, సిత్రవధ!

వీరా : (ప్రవేశం) మీ కోసం రైతులు వచ్చారండి.

రాజా: సరే, వెళ్ళి రమ్మని చెప్పు.

వీరా : చిత్తం (వీరాయి వెళ్తాడు. కొద్దిసేపటికి వెంకయ్య, శంకరం ప్రవేశం. అయ్యారు ముందే లోనికి వెళ్తాడు)

రాజా: ఏం వెంకయ్యా! ఏదో పనిమీద వచ్చినట్లున్నారు?

వెంక : మీతో మాట్లాడుదామని వచ్చామండీ.

రాజా: దేన్ని గురించి?

శంక : ఆ చెరువునుగురించేనండి.

రాజా: ఇంకా నాతో మాట్లాడే దేముంది? పంచాయితీబోర్డు మీ చేతుల్లోనేవుందే. మీ చేతనైనపని మీరు చేస్తూనేవుంటిరిగా.

శంక : ఏంచేశామంటారు ?

రాజా: చాలా బుద్ధిమంతులు! ఏమీ ఎరుగరు. నోట్లో వేస్తే పెట్టినా తినరు; వేలుపెట్టినా కొరకరు.

శంక : యీ పరిహాసాలకుగాదు మే మిక్కడికి వచ్చింది. పిల్లి చెలగాటం ఎలుకకు ప్రాణసంకటంలాగుంది.

రాజా: ఈ వుపమానాల కేంగాని, వున్న దేదో చెప్పు.

వెంక : ఈ గ్రామానికున్న దా ఒక్క చెరు వేనయ్యె.

శంక : మంచినీళ్లు లేక వూరు, గూడెం అల్లాడిపోతున్నారు.

రాజా: ప్రజానాయకత్వం తీసుకున్నాక ప్రజలను చావనివ్వటమా! పాతాళగంగైనా తెచ్చి ప్రాణాల్ని కాపాడాలి.

శంక : మా కా వాగ్దానాలు చేతకావులెండి.

రాజా: పదిమందినీ వెంటేసుకొని వున్నవాళ్ళమీద చార్జ్యం చేయడం చేతనౌను కాబోలునేం!

వెంక : మేం మీతో వాదాలకు, వైరాలకు రాలేదు. మాకూ మీకూ వాగ్వాదా లనవసరం.

రాజా: మరి ?

శంక : పూర్వంలాగానే ఆ చెరువునీటిని గ్రామప్రజలనుతాగ నివ్వండి.

రాజా: అదిగో! అదే వద్దంటున్నా, నా ఆస్తిపైన మీ హక్కేమిటంట?

వెంక: అది మీ సొంత చెరువంటారా ఏమిటి?

శంక: పంచాయితీడబ్బు పెట్టి ఆ చెరువుపట్టు నేల కొన్నారు. ప్రజలచేత చెరువు త్రవ్వించారు. అది మీ దెలా అవుతుంది? వూరివాళ్లతో కోరి విరోధం తెచ్చుకోడం మంచిదిగాదు.

రాజా: పనికిరాదు! ఎన్ని ప్రాణాలు పోయినాసరే, అ చెర్లో నీళ్లు ఒక్కచుక్క ముట్టడానికి వీల్లేదు.

వెంక: అట్లాగైతే మీరు ఎన్నివందలమందిని కాపలాపెట్టినా ఇక ఆ చెరువునీరు ఆపలేరు.

రాజా: ఆఁ!.........

శంక: గవర్నమెంటుమాత్రం కాదంటుందా?

రాజా: బెదిరిస్తున్నారా?

వెంక: ఇందులో బెదిరింపు ఏముంది? ఆ చెరువుతప్ప ప్రజలకు బ్రతకటానికి వేరే మార్గమే లేదయ్యో.

రాజా: అదీ చూస్తాలే, మీరు వెళ్ళొచ్చు.

శంక: మీ రీవిధంగా చెరువునీళ్లు ఆకట్టడం బాగాలేదు.

వెంక: ప్రజల్ని హింసించి చంపడమేనా?

రాజా: ప్రజలట, ప్రజలు! ఎవరయ్యా ఆ ప్రజలు? మీ పేరు ప్రతిష్టలకోసం నలుగురు కూలివెధవల్ని వెంటేసుకొని బయల్దేరారు. చెప్పుకాళ్ళమీద తలవాల్చి బ్రతకవలసినవాళ్లు వళ్ళు తెలియని శివమెక్కి కళ్లువిప్పి గంతు లేయటమేనా! నువ్వు బి. యే. వెలిగించటానికి డబ్బు

ఎవరిచ్చారు? ఆ డబ్బు ఇంతవరకూ తీర్చారా? జన్మె
త్తితే రోషం వుండనక్కర్లా ?

శంక: మర్యాదగా మాట్లాడండి. మీరు మాకు దానమిచ్చారా?
రెండు వేలను మూడు వేలకు దేకించి కోర్టుకెక్కారే!

వెంక : పోనివ్వరా, వారితో చెప్పి లాభంలేదు.

రాజా: యింకొకసారి హెచ్చరిస్తున్నాను. ఎవరైనా చెర్లో
కాలుపెట్టారా జాగ్రత్త !

శంక : మీ రనుకున్నంత తేలికగాదు. మీ కెంత అధికార
ముందో ప్రజలకూ అంతే అధికారముంది చెరువుపైన.

వెంక : ప్రజల్ని నాశనం చెయ్యాలనుకున్నవాడు ఎవడు
బాగుపడ్డాడు? పదరా, పద. (వెళ్లారు)

రాజా: అధికారమట? (పళ్ళుకొరికి) బాగ్రెట్సు! వాళ్ళ మొహా
నికెక్కడు అధికారం! (అయ్యరు ప్రవేశం)

అయ్య: ఎన్నా సామీ! యీళ్ళుదా రాక్షసులుదా వుండునే.

రాజా: వింటున్నారుగా వాళ్ళ దౌర్జన్యం! పీళ్ళేనండి మన
బియ్యపు బళ్ళను పట్టించింది.

అయ్య: పీళ్ళకుదా తగిన ప్రాయుచిత్తందా చేయలేరుగదా!

రాజా: సమయంకోసం చూస్తున్నాను. నేను కన్ను తెరిస్తే
గొంగళిపురుగుల్లా మాడిపోవాల్సిందే. (పీరాయవస్తాడు)

పీరా : మీకోసం పోలీసులు వచ్చారండి.

అయ్య: పోలీసు! పోలీసులా! ఎన్నా అప్పా! ఇక్కడకుదా
దాపురించారు వాళ్ళు ? యిప్పుడు మనగతిదా ఏంటి?

రాజా: మీరు లోనికి వెళ్ళండి. నేను మాట్లాడుతాను.
(అయ్యరు పోవును) పోయి తీసుకురా. (పీరా యివెళ్ల

గానే సర్కిల్ ఇన్స్పెక్టరు (ప్రవేశం) హల్లో, గుడ్ మార్నింగ్! దయచేయండి.

సర్కి : గుడ్ మార్నింగ్!

రాజా: (కుర్చీ చూపుతాడు. సర్కిలు కూర్చుంటాడు. సిగరెట్ టిన్నులోనుంచి సిగరెట్టు తీసి యిస్తూ) ఏదో పనిమీద వచ్చినట్టున్నారు?

సర్కి : మహాలక్ష్మి రైసుమిల్ మీదేనా?

రాజా: ఔనండీ!

సర్కి : రాత్రి మీ మిల్లు తాలూకు దొంగబియ్యం పట్టుకున్నాం, మిల్లు సోదా చెయ్యాలి.

రాజా: ఏమిటీ! మా మిల్లుతాలూకు దొంగబియ్యమా?

సర్కి : ఔను, మీ మిల్లుతాలూకు దొంగబియ్యమే. మీ గుమాస్తాకూడా మాకు పట్టుబడ్డాడు.

రాజా: ఆ!...నాకు తెలియదండీ.

సర్కి : మీ వ్యాపారంసంగతి మీకు తెలియదా?

రాజా: తెలియదండి. నేను కోర్టు వ్యవహారాలమీద మద్రాసు వెళ్ళి యీ ఉదయమే వచ్చాను.

సర్కి : మరి ఆ బ్లాకు రవాణా మీకు తెలియకుండానే మీ గుమాస్తా చేస్తున్నాడా?

రాజా: చేశాడు కాబోలు సార్? ప్రతి విషయంలోను కాస్త తెలిసినవాడని ఆతనిమీదనే బాధ్యత వుంచాను. స్వతంత్రించి చేశాడు కాబోలు! ప్రస్తుతం మామిల్లు పన్కి చేయడంలేదండీ. గవర్నమెంటు తాత్కాలికంగా ఆపివేశారుగా.

సర్కా: మరి పదిబళ్లు బ్లాకు రైసు ఎలావచ్చింది? ఆ బళ్లు మీవి కాదంటారా?

రాజా: ఎలా కాదనగలను చెప్పండి. నేను గ్రామంలో లేనని మనవిచేశాను గదండి. ఈ గుమస్తా వెధవలకు స్వాతంత్రం యిస్తే ఇట్లాంటి వెధ కేసులు తెచ్చి నెత్తినపెడు తుంటారు. మీరు... ...యీ విషయంలో నాకు కాస్త సహాయం...

సర్కా: అది నావల్ల కాదండోయ్.

రాజా: మీరాలాగున అంటే ఇక మా వ్యాపారాలన్నీ మూలపడేసి కూర్చోవాల్సిందే. (జేబులోనుండి 3 వందలరూపాయలనోట్లు తీసి యివ్వబోతాడు)

సర్కా: ఏమిటిది?

రాజా: ఏముందిలెండి. మనమంతా పరస్పరం చూచుకోవాలి గదండీ. తీసుకోండి.

సర్కా: మీరు లంచాలిచ్చి మా ప్రాణాలుతీస్తారు. కనికరిస్తే మా వుద్యోగాలే వూడతాయి. కాదంటే మొహమాటంపోతుంది. ఎట్లా చావమంటారు చెప్పండి.

రాజా: ఏదో మీరు చూచీ చూడనట్లు వూరుకోవాలిగాని, యిట్లా పట్టుపట్టితే యెలా చెప్పండి. (మరో 2 నోట్లు తీసి) తీసుకోండి. సందేహించకండి.

సర్కా: (దిక్కులుచూస్తూ) ఇది లంచంగాఐతే నేను తీసుకోను. స్నేహంలో ఇస్తామంటున్నారు కాబట్టి కాదంటానికినాకునోరురావటంలేదు(నోట్లుతీసుకొని జేబులో పెట్టుకుంటాడు)మీరుచాలాఅజాగ్రత్తగా ప్రవర్తిస్తు

న్నారు. కాలాన్నిబట్టి ఎలానడుచుకోవాలో తెలుసు కోవాలి.

రాజా: నేనూ తమతో అదే మనవిచేయబోతున్నాను. ఆ గుమాస్తావెధవ ఒట్టి రోగ్ సార్! కాస్తయినా చురుకు తనంలేదు. మీరుఈవిషయంలో నాకు సహాయపడాలి.

సర్కా: బళ్ళు తాలూకాకు తోలించుకెళ్ళామే! మీకు నేను ఏం సహాయంచేయగలను చెప్పండి.

రాజా: మీరుఊఁఅనాలిగాని; మీకిలాంటివిఒక లెఖ్ఖా చెప్పండి.

సర్కా: దీన్ని యెలారూపుచేయాలోనాకుఅర్థంకావడంలేదండీ.

రాజా: అదేమిటండీ! యీకేసును మాపుచేయాలనే అను కుంటే మార్గమే లేకుండావుంటుందా?

సర్కా: ఆ మార్గమే ఏమిటా అది?

రాజా: ఇంకోయిరవైరోజుల్లో స్వాతంత్ర్యదినం వస్తుందిగా! ఆ స్వాతంత్ర్యోత్సవంనాడు బీదలకు అన్నవస్త్రదానం చేయటానికి గ్రామాల్లో పోగుచేశామనీ, ఇవిదొంగ బియ్యం కావనీ గ్రామంలోని కొందరు పెద్దలచేత సంతకాలుపెట్టించి ఒక మహజరు, లోగడతారీఖుతో అచ్చువేసిన కొన్ని కరపత్రాలు తాలూకాకు పంపు తాము. మీరుదీన్లో కాస్తసహాయపడితే యిట్టే తేలిపో తుంది.

సర్కా: సరే, కానివ్వండి. నాచేతనైనసహాయం నేనుచేస్తాను. తరువాత మీ అదృష్టం.

రాజా: థాంక్సు; మీకు మా పైన ఆపాటి దయవుంటే మీ కాళ్ళమీద కనకవర్షం కురిపించమూ, రామరామ!

యీా గుమాస్తాగాళ్ళకు భగవంతు డసలు మెదడే పెట్ట లేదండీ. అసలు నేను వద్దే అన్నాను.

సర్కి : మరి మీా మిల్లు తనిఖీ చెయ్యాలిగా.

రాజా: మిల్లులో ఏమున్నయి మట్టిగడ్డలు!

సర్కి : అయితే నేను మీా మిల్లు తనిఖీ చేసినట్లు యీా నోటు బుక్కుమీాద సంతకం చెయ్యండి.(జేబులోంచి నోటు బుక్కు తీసి యిస్తాడు. రాజారావు సంతకం చేసి యివ్వగా జేబులో పెట్టుకుంటూా) వెళ్లివస్తానండి. మీారు మీా ప్రయత్నాల్ని యివ్వాళ సాయంత్రానికే పూర్తి చేయాలి. లేకపోతే నాకు అసాధ్యమవుతుంది. ఇప్పటికే చాలా ఆలస్యం జరిగింది. జైహింద్ !

రాజా: జైహింద్ !

(సర్కిలు వెళ్తాడు. అయ్యరు వస్తాడు)

అయ్య: (నవ్వుతూా) ఎన్నా నాటకం ? ఎన్న తెలివితేటలు ? యివి మా అరవవాళ్ళ దగ్గరదా లేవండీ.

రాజా: మరి యీా రాజారావునాయుడంటే ఏమనుకున్నారు? చూడండి. మీా బియ్యం మీాకు అప్పగిస్తాను.

అయ్య: ఆను, నేనుదా అట్లేఅనుకొంటిని. మీారుదాఅందుకు సమర్థులే.నాకు జైలురాతతప్పించిపుణ్యందాకట్టుకొంటిరి

రాజా: మీా బియ్యంతోనే పోతుందా నాకీ మచ్చ. బ్రతికి నంతకాలం నాకుమాత్రం వుండదూా ?

అయ్య: సరిదా. యిప్పుడుదా మనం ఏం చెయ్యవలెనూా ?

రాజా: లోపలకిరండి. మీాకా ప్లాను చెబుతాను.

(యిద్దరూా లోనికి వెళ్ళుటూండగా తెరపడుతుంది)

5 వ రం గం

[శ్రీనివాసరావు యిల్లు. హాలులో రెండు కుర్చీలు, ఒక డ్రాయరు గోడలకు కొన్ని దేవతల ఫొటోలు, వ్యంగ్యచిత్రపటాలు వుంటాయి శాంత ఫొటోలు వగైరా తుడిచి సర్దుతూ పాట పాడుతూవుంటుంది.]

శారద : మేలుకో మేలుకో

ఓ బానిస భారత

మహిళా ! మేలుకో ॥మేలుకో॥

యుగ యుగాలుగా

దాస్యాన కృశించి

సాంఘికాచారాలకు

బలియై సుఖము

మరచితివా యీ వేళ ?

స్వతంత్రమే వలదా ? ॥మేలుకో॥

మానవతివి మర్యాదలు

వలదా ? సాగిరమ్మా

స్వాతంత్ర్యము కొరకై

ముందు కదుగిడగా

ఓ యువతీ !...............

సాగి రావలదా ? ॥మేలుకో॥

(పాట అయిపోయే సమయంలో శ్రీనివాసరావు వెనుకవైపుగావచ్చి సిగరెట్టు తాగ్రుతూ పాట వింటూంటాడు. పాట అయిపోగానే నవ్వుతూ చప్పట్లు కొడతాడు.)

శ్రీని : హియర్, హియర్. మైడియర్ శారదా! యెంత హాయిగా పాడావ్! బ్యూటిఫుల్‌సాంగ్!ఆ సరస్వతిని చంపి పుట్టావేమో ననుకున్నాను.

శార : మా అన్నయ్య రాసింది. ఏమీాపాలుపోక పాడుకుంటున్నాను.

శ్రీని : మీాఅన్నయ్యా!

శార : ఊఁ, మా అన్నయ్యే.

శ్రీని : అయితే మీా అన్నయ్య అభినవతిక్కనా? ఆంధ్రకవి బ్రహ్మ?ఆడజాతిని ఉద్ధరించడానికి అవతరించిన మహా నాయకుడు కాదుగద?

శార : ఏం యెగతాళిచేస్తారులెండి. యేదో పిచ్చిపాట రాశాడు. పిచ్చిదాన్ని కాబట్టి పాడుకుంటున్నాను.

శ్రీని : నో నో.ఎక్సలెంట్ సాంగ్!యెవడంటాడు దీన్ని పిచ్చి పాటని?ఊఁ...మళ్ళీ పాడు.

శార : లోనికెళ్ళి పనిచూచుకోవాలండీ.

శ్రీని : నాన్సెన్స్! యెప్పుడూ యేంపని? ఆ వూకదంపుడు సినిమాతార లున్నారే వాళ్ళు నీముందు బలాదూరే.

శార : అబ్బా యేం పొగడుతారులెద్దూ!

శ్రీని : నో నో. యిది పొగడటం కాదు. యీామధ్య హిజ్ మాష్టర్సువాయిస్ రికార్డుల్లోకూడా ఇండియాలో ఆడ

వాళ్ళ ఖీ్రడం-అంటే స్వాతంత్ర్యమన్న మాట-కావా లని తెగగోలపెడుతున్నారు. ఆలిండియాదగ్గరనుండిఆం ధ్రమంత్రులవరకు ఆడవాళ్ళకు స్వాతంత్ర్యం,స్వాతం త్ర్యమని తెగ ఊదరపెడుతున్నారు. యిహంనేం!ఆ స్వాతంత్ర్యాగ్ని మనయింట్లోగూడామండుతున్న దన్న మాట. యిహతిరుగుబాటువొక్కటేతరువాయికదూ!

శార : ఆ తిరుగుబాటులూ, జరుగుబాటులూ మగవాళ్ళకు మీకు కావాలిగాని, మా కెందుకులెండీ.

శ్రీని : అయితే మంచిదే. ఆ, మరచిపోయాను! మీ నాన్న నడిగి డబ్బు తెస్తానన్నావుగదూ ?

శార : తేలేదండి.

శ్రీని : ఎందుకని ?

శార : డబ్బు అందలేదు. యీసారి వెళ్లినప్పుడు తెస్తాలెండి.

శ్రీని : యింతక్షూ తీసుకురాలేదన్న మాట ?

శార . ఇంకా పొలం అమ్మలేదు. అమ్మినాక...

శ్రీని : షటప్, వాళ్ళు యివ్వకపోతే పుట్టింటిదగ్గర యిన్నాళ్లు ఏం చేస్తున్నావ్? యిచ్చిందాకా వుండే తీసుకురాక పోయినావ్? ఇంతలోకే యిక్కడ కొంప ఏం మునిగి పోయిందని వచ్చావ్ !

శార : చేతిలో డబ్బు వుంటేనా? పసుపుకుంకుమడబ్బు అట్టి పెట్టుకుంటారా ఏమిటండీ.

శ్రీని : అట్టిపెట్టుకోకపోతే పెళ్ళయి ఆరేడు నెలలు గడుస్తున్నా కట్నండబ్బు యింతవరకు యెందుకివ్వలా? వాళ్ళేం మనుషులు కాదూ?

శార : మీకు ఇవ్వాలిసొచ్చాడుగాబట్టి ఎన్నిమాటలైనా అంటారు.

శ్రీని : అంత యివ్వలేని ముండమోపులు ఆవేళ పెళ్ళిపందిట్లో పదిమందియెదుట యిస్తామని అఘోరించడం దేనికి? పిల్లల్ని కనగానే సరా? యెవరిని మోసంచేద్దామని?

శార : యిందులో మోసం ఏమున్నదండీ! వాళ్ళేం యివ్వమన్నారా చెప్పండి?

శ్రీని : బ్లడీ బెగ్గర్స్! యిట్లాంటి పాపర్‌రకమని తెలిస్తే ఆ గడపైనా తొక్కేవాడ్ని కాదు. యిప్పటికైనా మర్యాదగా ఆ డబ్బు పట్టుకురా.

శార:నాతోమా అన్నయ్యకూడానచ్చాడుగా?మీరేఅడగండి

శ్రీని : నేనడిగితే నువ్వు దేనికే ముండమోపి! వెధవ. యే మొహం పెట్టుకొచ్చాడు. నా కన్నపడనీ, చెప్పు తీసుకొని పళ్ళు రాలగొడతాను.

శార : (ఏడుస్తూ) ఈసారి వెళ్ళినప్పుడు తీసుకొస్తాలెండీ.

శ్రీని : అట్లా పనికిరాదు. నాకు చేతిలో దమ్మిడీలేదు. వెంటనే వెళ్లి డబ్బు తెస్తావా యింట్లో వుండు; లేదా బయటకు నడువ్. (సిగరెట్ వెలిగిస్తాడు)

శార : ఎక్కడకు వెళ్ళమంటారు?

శ్రీని : యేట్లోకి. అసలు నువ్వు అడిగితేకదూ? వాళ్ళివ్వటానికి. వెధవ! బి. ఏ. వెలగబెట్టాడు. చెల్లెలికిస్తానన్న కట్నండబ్బు యివ్వలేదు!

శార : ఆ దిక్కుమాలిన చదువు చదవటమేకాని, చదివినందుకు యెక్కడా ఉద్యోగమే దొరక్కపోయె. మాయ

దారిచదువు? దానికోసంవున్న ఆ స్తినంతా తగలేశాదు.

శ్రీని : యిట్లాంటి అనామకుడికి ఉద్యోగాలుకూడానా? మరి డబ్బు యివ్వకపోతే ఇంతకాలం అక్కడేంచేస్తున్నావ్ డబ్బుకుడబ్బా తీసుకురాక, యిక్కడ అన్నిటికీ అవ స్థలుపెట్టినందుకు ని న్నంచేస్తే పాపం తీరుతుంది.

(కొట్టడానికి దగ్గరకు వెళ్తాడు. యింతలో శంకరం ప్రవేశించి సమీపిస్తాడు.)

శంక : (శ్రీనివాసరావు చేయిపట్టుకొని) ఏమిటి బావా! గడ పలో కాలుపెట్టి గడియసేపన్నా కాలేదు. అప్పుడే యేం తప్పుచేసింది ?

శ్రీని : చాల్లే, వూరుకోవోయ్. యింకా సిగ్గులేకుండా మాట్లాడుతున్నావ్. పెళ్లినాడు నాకిస్తామన్న కట్నం వెయ్యిరూపాయలూ దిగమింగి, వట్టిచేతులతో తీసు కొచ్చావు చెల్లెల్ని. అంత గతిలేనివాళ్ళు ముందు యిస్తామనడం దేనికి?

శంక : (ఆశ్చర్యంగా)నీకు పెండ్లినాడు కట్నంక్రింద వెయ్యి రూపాయలు నే మిస్తామనలేదే! మీరు మమ్మల్ని అడగాలేదు, ఒకవేళ...

శ్రీని : యింకేం, అట్లా చెప్పు! అబద్ధానికి ఆనవాలేముంది? (దగ్గరకంటావచ్చి కళ్లల్లోకి కౄరంగాచూచి) అంత మంది జనాభాలో వెయ్యిరూపాయల కట్నంచదివించి మీ నాన్న నాకు తాంబూల మివ్వలా? ఆడినమాట పాటించలేనివాళ్లు ఆనాడు యిస్తామనటం దేనికి? యివ్వాళ యివ్వలేమని యేడ్వడం దేనికి! మీ అమ్మా

నాన్న తేరగా కన్నారని యిక్కడ యెవరికేసి అంట గడదామనుకున్నారు? బుద్ధి వుండక్కర్లా?

శంక : అందుకనే 'యిచ్చినవాడు యీగ. పుచ్చుకున్నవాడు పులి' అంటారు. పెళ్లినాడు కట్నం యివ్వలేమనే చెప్పాం. మీరు అందుకు అంగీకరించారు. గౌరవం కోసంమాత్రం లగ్నంసమయాన వెయ్యిరూపాయలు చదివించమన్నారు. అంతేగాని, యిస్తామంటే తలైనా తాకట్టుపెట్టి తెచ్చి యిచ్చేవాళ్ళం.

శ్రీని : అయితే యిది యెన్నిసార్లు వచ్చినా మీతో డబ్బు సంగతి చెప్పనేలేదన్నమాట(భార్యవైపుకళ్ళురుముతూ) ఏంపశువా? ఇస్తానన్నారని చెప్పావ్ కదూ? పలుకవేం?

శంక : ఏదో చిన్నతనం కావటంచేత మమ్మల్ని అడగలేక, నీ దగ్గర తప్పుకోలేక అలా చెప్పివుంటుంది.

శ్రీని : చిన్నదా! దీన్ని నరికిపోగులెయ్యాలి.

శంక : డబ్బు యివ్వలేదని అమ్మాయిని పీడిస్తే యెక్కడ తెచ్చి యిస్తుంది చెప్పు బావా?

శ్రీని : అన్నయ్యవు నీవు యిచ్చావు కాబట్టా! అమ్మాయి యివ్వలేదనుకోడానికి.

శంక : అయినా ఆడవాళ్ళు తెచ్చే కట్నాలమీద మగవాడు యెంతకాలం జీవిస్తాడు బావా! కట్నాలు మనపెద్దలు గౌరవంకోసం పెట్టినవికాని...

శ్రీని : శ్రీరంగనీతులకేం లేవోయ్. వెయ్యిరూపాయలూ తెస్తేనే నీ చెల్లెల్ని మాయింట్లో కాపురంచేయమను.

శంక : కట్నంకోసం కాపురం చెడాల్సిందేనా?

శ్రీని : ఇది కాకపోతే మరొకటి. ప్రపంచం గొడ్డుబోయిందా
శంక : అవును. నీవంటివాళ్ళు సంఘంలో విద్యావంతులమని చెప్పుకునేది అమాయకులైన ఆడపడుచులను గొంతులు కోయటానికేగా. యింతకూ పిల్లనిచ్చిన మాకు బుద్ధిలేకపోతే నిన్ననడం దేనికి ?
శ్రీని : నోర్ ముయ్?
శంక : బావా! త్వరపడుతున్నావు సుమా!
శార : (కన్నీళ్లు తుడుచుకుంటూ) అన్నయ్యా! వారినేమీ అనకు.
శంక : (చెల్లెలిముఖం చూచి కరిగిపోతున్న గుండెను నిబ్బరం చేసుకొని) యిల్లు అమ్మివేసైనాసరే నీ కట్నండబ్బు పంపిస్తాలే శాంతించు బావా!
శ్రీని : అలా పనికిరాదు. నాకు వెంటనే కావాలి?
శంక : నీవంటి చదువుకున్నవాడు చేయవలసినపనికాదిది.
శ్రీని : నీ ధర్మోపన్యాసాలు కట్టిపెట్టిక.
శంక : అంతేనా!
శ్రీని : అంతే, ముమ్మాటికీ అంతే. నాకు కావలిసింది డబ్బు కాని నీ చెల్లెలుకాదు.
శంక : రామ్మా! పోదాం రా! ఇక్కడవుండిమాత్రం యేం సుఖపడతావులే. చేతులారా నీ గొంతుకోశాము.
శార : నేను రా నన్నయ్యా! ఆయన లేని జీవితం...
శ్రీని : అహ్హహ్హ! (వెకిలిగా నవ్వుతూ) సాక్షాత్తు భర్తృపద పూజారిణివి. (కోపంతో) వగలాడీ! యిక్కడ యెవరిదగ్గరుంటావే?

శంక : మాటలు దేనికి బావా ?

శ్రీని : నా పెళ్ళాన్ని నేను కొట్టుకుంటాను, తిట్టుకుంటాను, అవసరమైతే చీల్చి యెండవేస్తాను.

శంక : అందులో మగవీరుడవు కూడాను ఆడవాళ్ళంటే యంత్రాలు కాదు బావా. వాళ్ళూ కాస్త మనిషి జన్మయెత్తారు. నీ యిష్టమొచ్చినట్లు వెళ్ళగొట్టటానికేనా పెండ్లిచేసుకోవడం.

శ్రీని : నాయిష్టం నాది. (మొరటుగా అనేస్తాడు)

శంక : నీయిష్టం! రామ్మా పోదాంరా. ఆడవాళ్ల కట్నాలతో జీవించే అనామకుడైనవిద్యావంతుడు సంఘంలో బ్రతికి వున్నంతకాలం, యీ కట్నాల దురాచారంవున్నంత కాలం ఆడవాళ్ళకుజీవితసౌభాగ్యంలేదమ్మా రా పోదాం

శ్రీని : ఏమిట్రా? యిప్పుడునువ్వుకూసినకూత? పిచ్చిపిచ్చిగా వాగావంటే పళ్ళు రాల్తై. కట్నంకింద యిస్తానన్న డబ్బు దిగమ్రింగి వేదాంతం వల్లిస్తున్నావే? రోషం వుండక్కర్లా!

శంక : అవును. రోషంలేకపోబట్టేగా మగవాడివై పుట్టి ఆడవాళ్ళ కట్నాలమీద బ్రతకాలని ఆశించటం!

శార : అన్నయ్యా (ఏడుస్తుంది,)

శ్రీని : డబ్బు యివ్వలేక ఎన్ని యేడుపులైనా ఏడుస్తావు. అంత గతిలేనివాడివి చెల్లెల్ని యెవరికన్నా తాక...

శంక : ఛీ, పశువా! (చేయిపైకెత్తుతాడు.)

శార : అన్నయ్యా! (అడ్డు వెళ్తుంది.)

శంక : ఛీ! యీ యింట్లో ఒక్కక్షణం వుండను.

శ్రీని : అసలు నిన్ను రమ్మని యేడ్చిందెవరు?
శంక : సభ్యత తెలియనివాళ్ళతో మాట్లాడటం నా దేతప్పు.
శ్రీని: యెవరా సభ్యత తెలియనివాళ్లు? నువ్వు పెద్దమనిషివా?
శంక : రామ్మా పోదాం.
శార : ఏముఖంతో అక్కడకు రమ్మంటావు అన్నయ్యా?
శ్రీని : శ్రీముఖంతో.
శంక : సరే నేనువెళ్ళుతున్నాను. (వెళ్ళబోతాడు)
శ్రీని : యింకా నువు నిలబడ్డా వెందుకే? నడూ బయటకు. పో, ఒక్కక్షణం నా యింట్లో వుండటానికి వీల్లేదు.
శంక : (తిరిగి వచ్చి) ఈనరకంలో వుండి సంసారం చేసేకంటె మాతోపాటే కలో గంజో త్రాగుదుగాని రామ్మా. (శారద యేడుస్తూ కన్నీరు తుడుచుకుంటూ శంకరంతో బయల్దేరుతుంది.)
శ్రీని : (కోపంతో కాల్చుతున్న సిగరెట్టును నేలకుకొట్టి) బయల్దేరాడు మహా సంస్కర్త! (అంటూ వెళతాడు)

(తెరపడుతుంది.)

6 వ రం గం

(అది నాగయ్యయిల్లు. యింట్లో దూలానికి ఉంత్రాడు వలాడు తూంటుంది. శారద నల్లనిచీరె కట్టుకుని, వెంట్రుకలు విరబోసుకొని, పొంగివచ్చే దుఃఖాన్ని ఆపుకుంటూ ఒకఎత్తయిన పీట తెచ్చి, ఆ పీటమీద యెక్కి ఉచ్చులో తల దూర్చబోతూంటుంది. తెరలో బిగ్గరగా పాట వినిపిస్తుంది.)

తెరలో.

ఎందు కీ సాహసము
యువతీ! భారత యువతీ!
తీరిపోయెనా
జీవితాశయము
ఓర్పులేని నీ హృదయావేశము
సంఘనాశనమని తలచితివా ? ॥ఎందు॥
సంఘదుష్పథము రూపుమాపకనే
ఎవరికి వారే నాశనమైతే
పోవునా? దాస్యము
ముందువారికైనా
ఎన్ని యుగాలకైనా? ॥ఎందు॥

(పాట నాలకిస్తూ కొద్దిసేపు నిదానించి, మళ్ళీ పైటచెంగును నడుముచుట్టూ బిగదీసి కన్నీరు కారుస్తూ "ఉరి" తాడు మెడకు తగిలించుకోబోతుంది. చేతులు వణికి ఒకసారి తాడు జారిపోతుంది. రెండవసారి వణుకుతున్న చేతుల్తో తాడును తగిలించుకోబోతూండగా నాగయ్య, వెంకయ్య ప్రవేశించి చూచి నిర్ఘాంతపోతారు. పొంగివస్తున్న దుఃఖంతో "అమ్మాయ్" అంటాడు నాగయ్య. శారద భయదుఃఖాలతో పీటపైనుండి దిగి తండ్రి చేతుల్లో వాలిపోతుంది.)

శారద : నాన్నా ! ......

నాగ : యెంత సాహసానికి వడిగట్టావమ్మా! నీ తండ్రి బ్రతికి వుండగానేనా నీ కీ పని చేయడం ?

వెంక : పిచ్చితల్లీ! చచ్చి ఏం సాధిస్తావమ్మా ! లోకంలో కాపురాలు పోయినవాళ్ళు, భర్తలు వదిలేసిన ఆడబడుచులు యెందరులేరు? అంతా ఇలాగే చావాలనుకుంటున్నారా. చెప్పు, తల్లీ?

నాగ : కష్టాలు మానవులకొస్తాయిగాని, మానులకొస్తాయా? భార్యాభర్తలకు కలహాలు రావడం, కలుసుకోవడం సహజమే గదమ్మా! ఇంత మాత్రానికే......!

శార : నాన్నా! (వెక్కి వెక్కి యేడుస్తుంది.)

నాగ : ఊరుకో తల్లీ! డబ్బుకోసమేగా అతను నిన్ను వెళ్ళగొట్టింది. యివ్వాళే యీ యిల్లయినా తెగనమ్మి నిన్ను భర్తదగ్గరకు పంపుతానమ్మా. నువ్వు ముచ్చటగా కాపురంచేస్తుంటే చూడాలనేగా తల్లీ, నీ యీ ముసలితండ్రి యింతవరకూ బ్రతికివుంది. తల్లి పోయినా నిన్ను యెంతో అల్లారుముద్దుగా పెంచుకున్నాను. నా ముఖంచూచైనా ఏ అఘాయిత్యానికీ తలపెట్టకు తల్లీ.

వెంక : ఫలానావాడికూతురు భర్త వెళ్ళగొడితే ఉరిపోసుకుని చచ్చిందంటే నాన్నకు యెంత అప్రదిష్ట! చెప్పమ్మా!

నాగ : కట్నంకోసం నీ కాపురం పాడుచేస్తానా తల్లీ? అసలు ఆవేళ మనం యిస్తామన్నామా? పదిమందిలో గౌరవం కోసం చదివించమన్నారు. ఇవ్వాళ తెస్తావా చస్తావా? అని పిల్లను వెళ్ళగొట్టారు. ఎప్పుడైనామమ్మల్ని కట్నం డబ్బు అడిగాడా అల్లుడు? మర్యాదగా అడిగితే ఇవ్వ నన్నానా? అమ్మాయిజీవితాన్ని పాడుచేయడమెందుకు?

శార : నేను బ్రతికిమాత్రం ఏం సుఖమనుభవిస్తాలే నాన్నా!

వెంక : మనం ఏం కానిపనిచేశామని సిగ్గుపడి చావాలమ్మా?

శార : కట్టుకున్నభర్త వెళ్ళగొడితే అభిమానమున్న యే స్త్రీ కూడా కన్నవారింటిదగ్గర అపనిందలు మోస్తూ జీవించ లేదు నాన్నా!

నాగ : ఈ కట్నాలు నీలాంటివాళ్ళప్రాణాలు తీయటానికే వచ్చినట్లున్నయ్. లోపలికెళ్లు! యేడవకమ్మా. నీకోసం నీతండ్రిఏమైనాచేస్తాడు. (శారదలోనికివెళ్తుంది) చూచా వట్రా వెంకయ్యా! ఈ కట్నాలకోసంఎట్లా కాపురాలు నాశనమైపోతున్నాయో! సంఘసంస్కర్తలమని, దేశో ద్ధారకులమని, ప్రజాపాలకులమని, చెప్పుకునేవాళ్ళు ఇంకా బ్రతికేఉన్నారా? ఇదేగదరా వీరి దేశోద్ధరణ!

వెంక : వీళ్ళ ఉద్ధరింపేమిటో తెలుస్తూనేవుందిగా. యెంత నర కంగావుంది ఆడవాళ్ళకు యీ దేశం!

నాగ : మనమే యీ దేశాన్ని నరకంచేస్తున్నాం! అన్యాయా నికి ప్రజలూ, ప్రభుత్వమూ తలవంచినపుడు ఈ దేశం

నరకంగాక స్వర్గం యెలా అవుతుందిరా!

(శంకరం, రాముడూ కోపంగా వస్తారు)

శంక : పాపాలకూ, పుణ్యాలకూ వెరిచేది మనం కాని, వాళ్ళు వెరుస్తారా? వాములుతినే స్వాములకు పచ్చగడ్డి ఫలహారమా!

రాము: ఎన్ని కొంపలార్చకపోతే మేడలు కట్టాడు!

శంక : (ఉరి త్రాడు చూచి) ఇదేమిటి నాన్నా ?

రాము: ఏం జరిగింది బాబూ ?

నాగ : ఏం జరుగుతుంది? యింకా కాసేపు మనం బస్తీనుండి రాకపోతే అమ్మాయి మనకు దక్కేదికాదుగా.

వెంక: మేమునచ్చేసరికి ఉరిపెట్టుకోబోతోందిరా. పొరపాటున తలుపు వెయ్యటం మరిచిపోయింది. లేకపోతే అమ్మాయి మనకు దక్కేదేకాదు.

రాము: పెద్దగండమే తప్పిందన్నమాట!

శంక : నీచుడు! కట్నంకోసం దాని జీవితం పాడుచేశాడు.

నాగ: అతను పాడుచేసిందేముందిరా, ఆ కట్నమే అమ్మాయి కాపురం తీసిందిరా. గౌరవానికి మనం కట్నం చదివిస్తే ఆ కట్నంకోసం అతను పెళ్ళాన్ని వెళ్ళగొట్టాడు.

శంక : వెళ్ళగొట్టక యేంచేస్తాడు? త్రాగడానికి, జూదాలకు డబ్బు కావద్దూ మరి?

రాము: మీకులంలో యిట్లాగైతే, మాకులంలో పిల్లలకు 'ఓలి' డబ్బు యిత్తేనే పెళ్ళిచేత్తారు. మీరు పిల్లోడ్ని కొంటారు. మేము పిలదాని కొంటాం. డబ్బులేం

వాడికి పిల్లాలేదు, పెళ్లీలేదు. ఆట్టే చూస్తే యిదంతా గొడ్లసంతలాగుందండి.

వెంక : ఏదో గొప్పయింటివాడూ, యింత తింటానికీ, కట్టుకోటానికీ వుంది. దాని బ్రతుకు అది బ్రతుకుద్దనుకున్నాం గాని, యింత అఘాయిత్యం జరుగుద్దనుకున్నామా!

శంక : ఆ గొప్పతనాలే మనల్ని యిట్లా నాశనం చేస్తున్నయ్. మనకు తగినవాడికి మనం యివ్వలేము. అందనివాటి కోసం అఱ్ఱులు చాస్తే జరిగే దింతేగా! సంస్కారం లేని విలాసపురుషులైన యీ ధనవంతులతో పొత్తెందుకు?

నాగ: ఏదో కాస్త చదువుకున్నవాడూ, బుద్ధిమంతుడూ అనుకున్నాం కాని......

వెంక : చదువ్వూ చట్టుబండలూ! తోటివాళ్ళ కష్టసుఖాలు ఆలోచించలేని యీ చదువు దేనికి?

శంక : ఈ చదువు తోటివాళ్ళకష్టసుఖాలు ఆలోచించేచదువు కాదులే బాబాయ్. యీ చదువుకున్నవాళ్ళంతా గొప్పవాళ్ళా? చదువును స్వార్థంకోసం ఉపయోగించే వాళ్ళు సమాజానికి యెప్పటికైనా హానికరమే.

రాము: అందుకనే చదువుకున్నాయనకంటే సాకలాయన మేలంటాను.

వెంక: చదువుకున్న అల్లుళ్ళు కావాలని మనం చంకలు గుద్దుకోవటమేగాని, యీ చదివేవాళ్లంతా పెద్ద పెద్ద కట్నాలు కాజేయటానికేనని కానలేకపోతున్నాం.

శంక : అసలు పెళ్ళిళ్ళలో కట్నాలంటూ వుండకూడదు. ఈ కట్నాలున్నంతకాలం కాపురాలు బాగుపడవు.

నాగ : ఏంబాగో బండలో! అనాదినుంచీ యీ దురాచారం తగలడ్డదేగా? యివ్వాళ పొమ్మంటే పోతుందా?
శంక : పోక యేంజేస్తుంది? బాల్యవివాహాలు పోవడానికి శారదాబిల్లు కారణంకాదూ? ప్రభుత్వంతల్చుకుంటే ఏదైనా మారుతుంది.
నాగ : ఆనాడు ఆ ఇంగ్లీషువారే నయం అనిపించారు. చిన్న పిల్లలకుపెళ్ళిళ్ళుచేస్తుంటే శారదాబిల్లు తీసుకొచ్చారు. స్వరాజ్యంవచ్చినాకసంస్కరణబిల్లుఒక్కటీరాకపోయె.
వెంక : చెయ్యాల్సినవాటికి యింతవరకు గతీ మోక్షం లేదు గాని యిక అవి చేస్తారు!
రాము: కాపురంచేసేదానికళ కాళ్ళగోళ్ళనాడే తెలుస్తుం దన్నట్లు యీళ్ళుచేసేదేందో తెలుస్తానేవుందిగా!
శంక : యిది ధనవంతుల ప్రభుత్వం. యిది నీకూ నాకూ చెయ్యడానికి కాదోయ్ వచ్చింది. వాళ్లేదో చేస్తారని వెర్రిభ్రమే కాని, వాళ్ళేమీ చెయ్యరు.
నాగ : కొన్నాళ్ళు చూద్దాం. అన్నీఒక్కనాడే జరగవుగదా!
శంక : దేశంలో ఆర్థికసమానత్వంలేందే సంఘజీవితం బాగు పడదు నాన్నా! ఈ పెళ్ళిళ్ళపద్ధతి మారిపోతేనే యీ కట్నాలదురాచారంగూడామారిపోయేది. సంఘంలో స్త్రీ పురుషులకు ఆర్థికస్వాతంత్ర్యం వచ్చిననాడు గాని, దేశంబాగుపడదు. అందాకా సంఘంలో యీ హెచ్చుతగ్గులు వుండనే వుంటయ్.
వెంక : అంతేరా! సంఘజీవితం బాగుపడితేనే ఎవరికైనా శాంతి; లేకపోతే యెవరికీ శాంతి లేదు.

నాగ : అమ్మాయ్. కాసిని మంచినీళ్ళు తెచ్చిపెట్టమ్మా! ఏమిటోరా! మనకు కష్టాలు వచ్చినప్పుడు అనేకం అనుకుంటాం. అవన్నీ జరగడం మాటలా మరి.

రాము: దొరతల్చుకుంటే కానిదేంటంట?

శంక: ఆడవాళ్ళుకూడా తమహక్కులకోసం ముందుకురావాలి. పురుషులతో పాటు సంఘాన్ని సరిదిద్దటానికి స్త్రీలూ కృషిచేయాలి. వాళ్ళూ స్వాతంత్ర్యం పొందాలి.

రాము: ఏందీ! ఆడవాళ్ళకుకూడా స్వాతంత్రమా?

(శారద వస్తుంది.)

శార: చదువురాని స్త్రీలు ఏం స్వాతంత్ర్యాన్ని పొందుతారు?

నాగ : చదువు మూడోకన్నులాంటి దంటారు. చదువు పురుషున కెంత అవసరమో స్త్రీలకూ అంతే అవసరం!

శంక : మనదేశంలో స్త్రీలను విద్యావిహీనలుగా వుంచబట్టే సంఘంలో యిట్లాంటిదురాచారాలుజరుగుతున్నాయి. చుట్టరికాలకోసమో, ఆస్తికోసమో, మేనరికాలకోసమో యిష్టంలేకపోయినా వధూవరుల మెడల్లో పురితాళ్ళు కట్టకూడదు. సంఘంలో కుల మత వర్గసంబంధాలులేకుండా వాళ్ళకు నచ్చినవాళ్ళను వివాహం చేసుకునేహక్కు వుండాలి.

నాగ : యివన్నీ చెయ్యాలంటే అందరూ కలిసిరావద్దూ?

వెంక : కలిసిరాక యేం జేస్తారు? అందరికి యీ కష్టాలు తప్పనివేగా!

రాము: అయితే పోయినపొడుగునా యిట్లాంటి దుర్మార్గాలు జరుగుతుండాల్సిందేనా?

శంక: స్త్రీలుతమహక్కులకోసం సంఘాలుపెట్టుకుంటున్నారు. స్త్రీలకు విడాకులహక్కు, ఆస్తిహక్కు, ఉద్యోగాల్లో సమానస్థానాలు వుంటే వాళ్ళనీ దురాచారాలు ఏమీచేయలేవు. అందుకు మనమంతా కృషిచేయాలి.

శార: ఆవిధంగా పనిచేసినవారెవరన్నా వున్నారా అన్నయ్యా?

శంక : ఎందుకు లేరమ్మా. మహాత్మాగాంధీ, రాజా రామ మోహన్‌రాయ్, వీరేశలింగంపంతులు—ఇంకా యెం దరో యీ దురాచారాల్ని యెదుర్కోడానికి యెంతో కృషిచేశారు. యిప్పుడు వితంతువివాహాలు జరుగు తున్నాయంటే అది వీరేశలింగంపంతులుగారి చలవే గదమ్మా! వారుబోధించినఆశయాల్ని మనంసాధించాలి.

వెంక : తప్పకుండా సాధించాల్సిందే.

రాము : అంతకన్నా దారిలేదు.

నాగ: గొప్పగొప్పవాళ్ళ ఆదర్శాలు మనకు మార్గదర్శకంగా వుండాలి.

శంక: ఆఁ...బాబాయ్! మనం భోంచేసి పంచాయితీ పెద్దల దగ్గరకు వెళ్ళిరావాలిగదూ! పద.

వెంక : నిజమేరా. ఆ మాటే మర్చిపోయాం.

రాము: గూడానికి వెళ్ళి మా కోటాయిని, సుబ్బాయినికూడా తీసుకొత్తాను. మా యింటిది కాకతగిలి పడుకుంది. దానికి కాస్త మందూ మాకూకూడా చూచి వత్తా.

శార : లే నాన్నా! భోజనానికి.

నాగ : పదమ్మా, పద.

(అంతా వెళ్తుండగా తెరపడుతుంది.)

(అది రాజారావు మేడ. వరండా హాలులో వెనకటి సీనే. రాజారావు పేపరు చూస్తూంటాడు. వీరాయి "ట్రే" లో విస్కీబాటిలు- గ్లాసు పెట్టు కొచ్చి టేబుల్‌మీదపెట్టి, బాటిల్‌కార్కుపూడదీసి గ్లాసులో పోసి అందిస్తాడు. రాజారావు తాగుతుంటాడు.)

రాజా : కనకాయ్ వచ్చాడా?

వీరా : వచ్చి చాలాసేపయింది. మీకోసం బయట కనిపెట్టుకొని వున్నాడు.

రాజా : రమ్మని చెప్పు.

వీరా : చిత్తం (వెళ్తాడు.)

రాజా: (పేపరు తిరగేస్తూ) బ్లాకువ్యాపారుల్ని ఉరిదీస్తారంట, ఉరి! నా సరుకు నేనమ్ముకోవడంకూడా తప్పుకాబోలు! (ముఖం చిట్లిస్తాడు.)

కన : (వస్తూ) ఏమిటండీ?

రాజా: (కోపంతో) యివాకపత్రికలూ! వీళ్ళకొకకబుర్లూనా! బ్రూట్సు! వెధరాతలు రాస్తున్నారు. దమ్మిడీకి కొరగానిప్రతిచొర్భాగ్యుడిసీమనపైకిరెచ్చకొడుతున్నారు.

కన : ఏం రాశారండీ?

రాజా: ఏమైనా రాస్తారు. బుద్ధివుంటేగా! దొంగవ్యాపారుల్ని గాడిదలమీద ఊరేగిస్తారట, ఉరిశిక్ష వేస్తారట!

కన : **మీ** సొమ్ము మీరమ్ముకోవడమూ తప్పే!

రాజా : తప్పనే వాళ్ళఘోరించేది. దొంగవ్యాపార నిర్మూలనకు ఉరిశిక్షలేసి యేడవకపోతే సత్యాగ్రహాలు చేసి అఘోరించరాదు గాబోలు!

కన :పిడుక్కీ బియ్యానికీ ఒకే మంత్రమా? ఏం పరిపాలనండి.

రాజా : మందిని తినేవాళ్ళంతా మంత్రులైతే మరెట్లా వుంటుంది పరిపాలన. ఆ జస్టిస్ పార్టీ హయాంలో యీ ఏకులు వడుక్కు నేరకం నోరెత్తితే ఎముకలు విరగ బొడిచాము. కర్మంకాలి ఆ కాలం పోబట్టి యివ్వాళ ఖద్దరుటోపీ పెట్టాల్సివచ్చింది. (పత్రిక టేబిల్ మీద పడేసి) ఆ పని పూర్తి చెయ్యలేదేం?

కన : ఏదీ, నిన్న వీలుపడలేదండి.

రాజా : నాన్సెన్స్! వాడికోసం యింతగా ఆలోచించాలా, ఏ చీకట్లోనో ఒక్క బరిశెపోటుతో పడుకోబెట్టక. యీ రోజుల్లో ఖూనీ కేసులు చులాగ్గా యెగిరిపోతున్నాయ్. మనగ్రామానికి శనిగ్రహంలా దాపురించాడు.

కన : అది నిన్ననే అయిపోయేది. కాని...

రాజా : ఊఁ...ఏమిటి కాని...

కన : నిన్న ఆయన చెల్లెలు ఉరివేసుకు చావబోతే చూచి తప్పించారంట. నిన్నల్లాఆగందరగోళంలోనేవున్నారు.

రాజా : ఏమొచ్చింది దానికి చావడానికి?

కన : మొగుడు వెళ్ళగొడితే యీ పని చేసిం దంటున్నారు అందరూ.

రాజా : ఏం? ఏమన్నా...రంకు...

కన : రామరామ! పగవాళ్ళైనా ఆ మాటలు అనకూడదండి. ఆ బుల్లెమ్మగోరు నిప్పులాంటిదండి.

రాజా : (సిగరెట్టు ముట్టించి) మరి దాని మొగుడు ఎందుకెళ్ళగొట్టాడు?

కన : ఏదో కట్నమంట. ఆ పేచీపెట్టి వెళ్ళగొట్టాడండి. ఏం చక్కని సుక్కండి!

రాజా: ఆఁ! అంత అందంగా వుంటుందా?

కన : అందమేంటి? రంభేనండి. అట్లాంటిపిల్ల మనమేడల్లో వుంటేనా లైటెందుకంటే!

రాజా: మరి...మన కేమైనా దక్కుతుందా?

కన : అమ్మో! అది నాచేతకాదు బాబూ!

రాజా: పైసా చేతిలోపడితే చేతకాక ఏంజేస్తుందిరా? నువ్వీ పని సాధిస్తే ఒక జీవానికిసరిపోను బహుమానం, తెలిసిందా?

కన : ఈ బహుమానాల కేంగానండి, నాకు బడితపూజ కాకుండావుంటే అంతేచాలు. మొన్న ఆ చెరువు కోసం చూచారుగా, ఊరూ, గూడెం అంతా ఏకమైంది. మనం ఎంత కాపలాకాత్తేనేం, యేంచేత్తేనేం. ఆళ్ళకు తెలిస్తే నా పీక తప్పిస్తారు.

రాజా: అఘోరించారు. ఆశంకరంగాడిపని ముందువదిలించావంటే ఊళ్ళో యిక మొదిలేవాడుండడు.

కన : నా శాయశక్తులా ప్రయత్నిస్తానుగదండీ.

రాజా: నాకు తెలుసు నీ స్వామిభక్తి. (నవ్వి) నా కోసం నువ్వు నిప్పులో దూకమన్నా వెనకాడవులే.

కన : (నవ్వి) మీ ఉప్పు – పులుసు తిని బతికే జీవాలం. సంఘాలంట. తెగపెడుతుండారు.

రాజా: పెడతారు, యెందుకుపెట్టరూ? సంఘంపెట్టి చెరువునీరు సాధించుకున్నాం గదా అని కులుకుతున్నారు. వీళ్ళ

గోరీలు వరసనే లేచేది కానడంలేదు ఫాక్టరీని వేయి కళ్ళతో చూస్తుండాలిసుమా !

కస : చిత్తం, చూస్తారుగా!

వీరా : (ప్రవేశించి) పోలీసు లొచ్చారండీ!

రాజా: సరే, వెళ్ళి తీసుకురా. (వీరాయి వెళ్తాడు) రేపీపాటికి ఆ శంకరంగాడి గోరీమీద గద్దలు వాలాలి. తెలిసిందా. యీ దారిన వెళ్ళు.

కస : ఇవ్వాళే పుటంపెడతాను చూడండి. (వెళ్తాడు)

రాజా: వెధవలు! గంటగంటకూ యేంపనో నాతో!ఒక్కసారి రుచిచూపిస్తే నెత్తికెక్కుతారు. (సర్కిలు వస్తాడు.)

రాజా: హల్లో. గుడీవినింగ్! కూర్చోండి.

(యిద్దరు చెరొకకుర్చీలో కూచుంటారు.)

సర్కి : ఏమండీ రావుగారూ, మిమ్మల్ని గురించి కొన్ని రిపోర్టులు వస్తున్నాయ్. ఆ మాలవాళ్ళ కొంపలు పీకివేయించి, వాళ్ళను చెరువునీళ్ళు తాగనివ్వడంలేదటగా!

రాజా: మొగుణ్ణికొట్టి మొర్రో అన్నట్లుంది వాళ్ళపని. చెర్లో నీళ్ళు తాగితే యెవరొద్దంటారండి. చెరువుకట్టమీద చెట్లన్నీ కొట్టుకుపోతున్నారని నాలుగు రోజులు మనుష్యుల్ని కాపలాపెడితే కాపలావాళ్ళనుకొట్టి, సంఘాలుపెట్టి, నా చెరువుమీద, నా యింటిమీద దొమ్మీచేస్తూ నా పైనే రిపోర్టుచేశారా?

సర్కి : ఇదంతా వాళ్ళ కల్పితగాథే నంటారా?

రాజా: నా నోటిమీదుగా చెప్పించడందేనికి? మీరే

స్వయంగా నాలుగురోజులు యిక్కడవుండి గమనించండి. మీకే తెలుస్తుంది వాళ్ళ కుట్రంతాను.

సర్కి : అయితే మాకు రిపోర్టెందుకు చెయ్యాలా !

రాజా : ఏంచేయమంటారు! గ్రామంలో కుంటా సెంటూలేని కుంకలంతా సంఘాలుపెట్టి చేలవద్ద, చెరువుదగ్గర ప్రతి విషయంలోను తిరుగుబాటులేనయ్యో. అదీ యివ్వాళో రేపో చేద్దామనుకుంటూనేవున్నాను. ఇంతలో తమరే వచ్చారు, లేకపోతే......

సర్కి : ఏం జరిగే దంటారు?

రాజా : నా ఫ్యాక్టరీపైన, చేలల్లోవున్న పైరుపైనా పడాలని చూస్తున్నారు.

సర్కి : ఆఁ......

రాజా : చూస్తారుగా వాళ్ళ దౌర్జన్యం.

సర్కి : దీనికంతకూ కారకుడు యెవరంటారు?

రాజా : యింకా యెవరుంటాడండి, ఆ ఉత్తరవీధిలో నాగయ్యనే రైతు వున్నాడులెండి. అతనికొడుకు శంకరం.

సర్కి : ఏం చేస్తుంటా డతను?

రాజా : పనిలేనిమంగలి పిల్లితల గొరిగినట్లుగా పదిమందిని నాపైకి పురిగొల్పడం—అందివమటుకు దోచుకెళ్ళడం.

సర్కి : నాన్సెన్స్! ప్రతిగ్రామంలోను యిట్లాంటిస్కౌండ్రల్సే ప్రభుత్వాన్ని, ప్రజల్ని అల్లరిపాలు చేస్తున్నారంటే నమ్మండీ?

రాజా : మీరు అలుసిస్తే వాళ్ళు చేయకేంచేస్తారు.ఒక్కసారి గట్టిగా బడితపూజచేస్తే రోగంకుదిరి, చచ్చినట్లు పడి

వుంటాను. నీళ్లు యే అర్ధరాత్రివేళ వచ్చి నా కొంప మీద పడతాయోనని ప్రాణాలు గుప్పెట్లో పెట్టుకుని వుంటున్నానకదండి.

సర్కి: సరే, రేపీపాటికి వాడిని జైలుకు పంపకపోతేచూడండి.

రాజా: థాంక్స్... శాంతిభద్రతల్ని కాపాడేందుకు మీలాంటి వారు లేకపోతే యీ కుక్కలు మరీ యెగబడతై మామీకి.

సర్కి: ప్రభుత్వమంటే ప్రజలకు భయభక్తులు లేకపోతే యింకా పరిపాలన ఏం సాగుతుందండీ.

రాజా: దేనికీ భయపడరండి. ఆ తెల్లవాళ్ళుండగా ఒక్కడిద నోరెత్తేవాడా? అసమర్థత మనప్రభుత్వంలో నేవుందండి. పరిపాలించడంలో ఆ తెల్లవాళ్ళనే చెప్పాలండీ. వాళ్లు దురంధరులు!

సర్కి: ప్రభుత్వం బలహీనపడటానికి కారణం నాయకులచేత కానితనంకాదండి. ఆమాటకొస్తే ఇంగ్లీషువాళ్ళకుచేత కానిఆర్డినెన్సులు మనవాళ్ళెన్ని జారీచేశారో చూడండి. హెబియస్‌కార్పస్‌లాంటి న్యాయచట్టాన్ని కూడా తుంగలోతొక్కారా? అనుమానించితే అరెస్టులు, విచారణలేకుండానే డిటెన్షన్... యింకా యేం చేయమంటారు చెప్పండి.

రాజా: అది నిజమేలెండి. కానీ.....

సర్కి: మీరు తప్పుగా అర్థంచేసుకుంటున్నారు. నేను మూడు సంవత్సరాల పరిపాలనలో గ్రహించింది చెప్తా వినండి. ఒకముఠావాళ్లు ఒకళ్ళను పట్టుకోమంటే రెండవముఠా

యింకొకళ్ళను పట్టుకోమంటుంది. యెవర్ని పట్టుకున్నా మాకు చావుగా నేవుంది.

రాజా: ముఠాల్లేకపోతే ప్రభుత్వపక్షంలో అవినీతి పెరిగి పోతుంది. అందుకు ముఠాలు అవసరం కాదంటారా?

సర్కి : ముఠాల్లేకపోతే పరిపాలకుల్లో అవినీతి పెరిగితే, ముఠాలవల్ల ప్రజల్లో అవినీతి పెరిగిపోతుంది. దేశాన్ని ఒక సైనికశిబిరంలామార్చినా సన్యాసికూడా జైలంటే భయపడడంలేదు. గాంధీగారికే అప్రతిష్టవస్తుందని పత్రికలవాళ్ళు ఒక కేకలు.

రాజా: గాంధీగారుపోయినాకగూడాఆయనఆశయాలేమిటండీ?

సర్కి: మీరా రానిధంగా అంటే లాభంలేదు. దేశానికి స్వాతంత్ర్యాన్ని ప్రసాదించింది గాంధీగారు! కాబట్టి, మంచిజరిగినా చెడజరిగినా ప్రస్తుతం యీ రామరాజ్యాన్ని సాగించటం పాలకులవంతు. అనుభవించడం ప్రజలవంతు.

రాజా: అయితే యీ విధంగా మా ఆస్తిపాస్తులను గ్రామాల్లోవున్న పకీరురకం కాజేస్తుంటే మీరు చూస్తూ వూరుకుంటారన్నమాట?

సర్కి : మా శాయశక్తులా శాంతిభద్రతలనుకాపాడుతాము. తరువాత ఆ భగవంతుడిదయ (వీరాయి విస్కీబాటిల్ను తెస్తాడు. అదిచూసి సర్కిలు తెల్లపోతాడు) ఏమిటి సార్! దీన్ని ప్రభుత్వంనిషేధించిందనిమీకు తెలియదూ!

రాజా: (గ్లాసులోపోస్తూ) తెలియకేమండీ. ముందు దీన్ని పుచ్చుకోండి. మనలాంటివాళ్ళకు నిషేధమేమిటండి!

సర్కి : మీ రావిధంగా అంటే లాభంలేదు. ప్రజాభిప్రాయం ప్రకారం జరిగిపోవాల్సిందే!

రాజా: ఊఁ......కానివ్వండి ముందు.

సర్కి : మీరు?......

రాజా: నేనూ, మీరు అంతా ఒకటే. ముందు మీరు దీన్ని పుచ్చుకోండి. దరిద్రులకు ఖర్చు తగ్గించేందుకు గాని మన కేమిటి నిషేధం!

సర్కి : (తప్పదన్నట్లుగా గ్లాసు నందుకుంటాడు) మహాత్ముని ఆశయాలలో దీన్నైనా సాధించకపోతే యెట్లాగండీ.

రాజా: పబ్లిక్‌గా నిషేధించారు. అంతకన్నా యింకా ఏం చేయాలంటారు? ఆస్తివున్నవాడూ, అలవాటున్న వాడూ ఆర్డినెన్సులు పెడితేమాత్రం ఆగుతాడా?

సర్కి : (యిద్దరూ తాగుతారు) (గ్లాసులో పోసుకుంటూ) మే మున్నది ఆపడానికి కదండి.

రాజా: (యిద్దరూ చెరొక సిగరెట్టు వెలిగించి) ఏదో మీరు శాసనమని ప్రాకులాడడమేకాని, ఆచరణలో మీరు దీనిని ఆపలేరండి.

సర్కి: మనిషికి హుషారిచ్చే బలిష్టమైన పదార్థాల్ని నిషేధిస్తే యెట్లాగండి. వెన్న, పాలు, మాంసం, కోడిగ్రుడ్లు, బీరు, బ్రాంది యిలాంటివన్నీ అనుభవించగలవాళ్ళకు అందు బాటులో వుంచాలికాని, యిట్లా నిషేధిస్తే నాలాంటి వాళ్ళకు ప్రభుత్వమంటే అభిమాన మేముంటుంది చెప్పండి?

సర్కి : మీవంటి ఒకళ్ళిద్దరికోసం కాదుగా. దీనివల్ల యెన్నో లక్షలమంది చెడిపోతున్నారనేకదూ, కొన్నిలక్షలు నష్టమొచ్చినా ప్రభుత్వం దీనిని నిషేధించింది.

రాజా: అసలు గాంధీగారి ఆశయాలు గొప్పవే. కాని, వాటిని ఆచరణలో పెట్టాలంటే నాలాంటివాళ్ళు యెంత బాధ పడతారో ప్రభుత్వం గ్రహించాలి.

సర్కి : మీలాంటివాళ్ళను కష్టపెట్టలేకనేగా, డాక్టరు సర్టిఫికేషన్ను యిచ్చింది. మీకు యింకా యిబ్బందేముంది? ఆఁ...దానికేంగాని, నేనొక శుభకార్యం తలపెట్టాను రావుజీ! అందుకు మీ సహాయం కావాలి.

రాజా: చెప్పండి, నాచేతనైన సహాయం తప్పకుండాచేస్తాను.

సర్కి : ఆఁ మరేమీలేదండి. మాపెద్దకుర్రవాడివివాహంతలపెట్టాను. యెలాలేదన్నా చుట్టాలూ, స్నేహితులూ వస్తారు. ఆ శుభకార్యం నాలుగురోజులూ పదిబస్తాల బియ్యమైనా ఉడుకుతయ్యా! ప్రభుత్వం పెళ్ళిళ్ళలో గూడా ఎక్కువబియ్యం వాడకూడదని నిషేధించడంవల్ల కొనడానికీ వీల్లేదు. నాకీ విషయంలోమీరేవున్నారు.

రాజా : ఈ స్వల్పవిషయానికి మీరు నన్నింతగా అడగాలా? మొన్న నా విషయంలో మీరుచేసిన సాయం జన్మలో మరుస్తానా ?

సర్కి : నా చేతిలోవున్న పని కాబట్టి ఎలాగో అతికష్టంమీద మాపుచేయించాను.

రాజా:మీరు సహాయం చేస్తే మేమూ చేయాలిగదండి.

సర్కి : మీకు తెలియని దేముందిలెండి.

రాజా: ఈ గ్రామంలో ప్రతివాడూ ఒక లీడ రేనండీ. ఆనాగయ్య కొడుకు దాపురించినప్పటినుండి యిక్కడ మునలం పుట్టిందంటే నమ్మండి.

సర్కి: వాడివిషయంలో మీరుభయపడనవసరం లేదు. అలాంటి వాళ్ళకు బుద్ధిచెప్పటానికి మే మున్నాంగదండీ.

రాజా : థాంక్స్. నా కా దిలాసా వుందిలెండి.

సర్కి : సరే, నేను వెళ్ళొస్తానండి. చాలా సేపయింది వచ్చి.

రాజా : మంచిది. మీకు కావలసినవి పంపించుతాలెండి.

సర్కి : ఇక వెళ్లిరానా ?

రాజా : వాడివిషయంలో కాస్త వెంటనే చర్యతీసుకోవాలి. మరచిపోకండి.

సర్కి : ఆవిషయం మీరు చెప్పాలా ? జైహింద్ !

రాజా : జైహింద్ ! (సర్కిల్ వెళ్తాడు.)

రాజా : లంచగొండి వెధవలు ! బుద్ధిలేదు వీళ్ళకు.

(సిగరెట్టు నేలకేసి కొట్టి లోపలికి వెళ్తాడు.)

(తెరపడుతుంది.)

8 వ రం గం

[శారద ఒక్కతే యింట్లో రాట్నం వడుకుతూ వుంటుంది. ప్రక్కన ఏకులబుట్ట వుంటుంది. కొద్దిసేపటికి వడకడం ఆపివేసి విచారంగా పాట పాడుతుంది.]

శారద : ఏమగునో నా జీవిత మికా
ఎందు జూచినా దుఃఖాంబుధులాయే ॥ఏ॥

మధుర స్వప్నముల మురిసిపోవు నీ
పేకమేడలా జీవిత శోభ
కాలగర్భమునా కలయునో
రోతగాధ యీ అతివల జీవిత
గాథల సంఘమునా, బాధలు లోకమునా ॥ఏ॥

[పాట అయిపోగానే ఏడుస్తూ రాట్నంమీద తలవాల్చి కన్నీరు విడుస్తుంది. రాముడు ప్రవేశం]

రాము : బుల్లెమ్మగారు !

శార : (తలెత్తి కన్నీరు తుడుచుకుంటూ) ఏం రాముడూ ?

రాము : యిప్పుడెంత విచారిస్తే ఏం లాభముందమ్మా !

శార : ఏదో రాముడు ! ఎంత మరచిపోదామన్నా మరపు రాదోయ్.

రాము: ఎట్టా మరచిపోతావులేమ్మా! పెళ్ళయినాక ముచ్చటగా మూణ్ణెల్లన్నా కాపురంచేయకపోతివి.
శార : అదంతా నా కర్మలే రాముడూ !
రాము : ఆ దొర లింకా రిజిష్టరుకు యెల్లి రాలేదేమమ్మా?
శార:వస్తారులే.ఇవ్వాళతో యింటిఋణంకూడాతీరిపోయింది.
రాము :ఉన్న కొంచెంకాస్తా ఆ రావుగారుకాజేసె.యీయిల్లు కాస్తా అల్లుడుగారు అమ్మించె. యిక మిగిలిందిఏముందమ్మా, వట్టిమణిసులేగా !
శార : నిజమే రాముడూ, మేముపుట్టి నాన్నకు ఎన్నికష్టాలు తెచ్చాం ! పుట్టకపోతేనే బాగుండేది.
రాము : బీదోళ్ళకి కష్టాల కేం తక్కువమ్మా!
శార : నుంచున్నావేం, కూర్చో రాముడూ!
రాము : కూకుంటాలేమ్మా, ఆ...ఆ వెంకయ్యగారింటికి ఎప్పుడెల్తారమ్మా! ఆరు చాలా మంచివారులేమ్మా!
శార : ఎంతమంచివాళ్లైనా పరాయి ఇల్లు పరాయి ఇల్లేగా! సొంత యిల్లేం కాదుగా రాముడూ !
రాము : కాదులేమ్మా! (నాగయ్య వస్తాడు)
శార : అడుగో! వచ్చాడునాన్న. నీమాటే అనుకుంటున్నాం నాన్నా !
రాము : నూరేళ్ళాయుస్సు. ఆ దొరేరీ?
నాగ : వెనక కాస్తపనుండి ఆగిపోయాడు.అమ్మాయి!కాసిని మంచినీళ్ళు పట్టుకురామ్మా! (శారదవెళ్తుంది)యివ్వాళ బస్తీనుండి నడవలేకపోయాను రాముడూ.
రాము : అందులో పట్టిబురదరోడ్డు.కాలుపెట్టడాని కేవీలుండదు

కొన్ని కొన్ని ఊళ్ళకు రోడ్లన్నా పడ్డాయి. మనవ్వూరికి అదీలేదు.

నాగ : వానకురవకపోతేనే మన వ్వూరి డాబు, వానకురిస్తే కొల్లేట్లో దిగినట్లేరా.

రాము: ఊళ్ళో యింకా నయం. మా గూడెంలో మరీ అన్యాయమండీ.

నాగ : పంచాయితీ డబ్బుతో పొలాలు కొనుక్కుంటే బజార్లు ఎట్లా బాగుపడతైరా.

రాము: ఆ పెసిరెంటుగారు నాలుగెకరాలపొలాన్ని యిరవై ఎకరాలు ఎట్టా చేశాడు? ఆరావుగారు రావుగారే! యీ పెసిరెంటుగారు పెసిరెంటుగారే!

నాగ : ఏనాడు మాతాతకట్టించాడో యీ యిల్లు. యీనాటికి అల్లుడి కట్నంక్రింద యీయిల్లుఋణంకూడా తీరిపోయింది. నాచేతుల్తోనే యిల్లూ పొలం అమ్ముకొని పకీరునైపోయాను. యివ్వాళ యిల్లు రెజిష్టరీచేస్తుంటే నా ప్రాణం తరుక్కుపోయిందంటేనమ్మ రాముడూ!

రాము : యిక ఈ దేశంలో మనలాంటివాళ్ళు బతకలేరండీ.

నాగ : అబ్బాయి బెంగాలుకరువునుగురించి చెపుతుంటేనమ్మలేకపోయేవాడిని. యిప్పుడు అర్థమైంది, మధ్యరకం రైతు లీ దేశంలో ఎట్లా పతనమైపోతున్నారో!

శార : (వచ్చి)నిన్న శివాలయందగ్గర ఎవరోనాయకుడువచ్చి స్వతంత్రదినంజరుపమనిమీటింగుపెట్టాడటగానాన్నా!

నాగ : అవునమ్మా! మీటింగులు పెట్టడానికి, ఉపన్యాసాలు యివ్వడానికేంలే. ఈ సంవత్సరంపొడుగునా మనం

ఏం స్వాతంత్ర్యం అనుభవించామని స్వతంత్ర దినోత్సవం చేస్తాంలే!

రాము: ఈ స్వరాజ్యం రాకముందే నయం. నాకలజానన్నా దొరికింది. ఇప్పుడు గంజినీళ్ళకుకూడా గతిలేదు.

శార : అందుకే అమ్మ అంటుండేది. "చేనున్నా చేట అప్పు, యేరున్నా యెద్దడి నీళ్లు, పాడివున్నా పుల్లగంజే"నని.

రాము: అట్లాగేవుండాయిగా అమ్మా, ఇప్పుడు మన కాపురాలు.

నాగ : 'అంగట్లో అన్నీ వున్నా అల్లుడునోట్లో శని' అన్నట్లుంది. యీ దేశం గొప్పదని, ప్రజలు సుఖించడానికి అన్ని సంపదలు వున్నాయని, స్వరాజ్యంవస్తే మనకీ దరిద్రం వదిలిపోతుందని ఆనాడు మహాత్ముడు చెప్పాడు. పరదాస్యంపోయినా, యీనాడు దరిద్రంమాత్రంపోలేదు. ఆ మహాత్ముడూ పోయాడు. ఆ వాగ్దానాలూ పోయినై.

రాము : పోనీయండి, ఏం చేత్తాం. ఆఁ... అబ్బాయిగారి పెళ్ళి యీ యేడన్నా చేత్తారా?

నాగ : చెయ్యాలనేవుంది కాని, ఆస్తి యేంచూచి పిల్లనిస్తారు చెప్పు.

శార : అందరికి ఆస్తుంటేనే పెళ్ళిళ్ళవుతున్నాయా యేం ?

రాము: గంతకుదగ్గబొంత అన్నట్టు మనకుతగ్గావాళ్ళే వత్తారు.

నాగ : అవును. పిల్లలు పెద్దవాళ్ళయి అనుభవించటానికి వచ్చేసరికి తినడానికి తిండికూడా కరువొచ్చింది. మరి వాళ్ళకు ముద్దూ ముచ్చట లేం జరుగుతాయిరా. గౌరవంగావుండే కాపురం యీ స్థితికి వచ్చింది.

శార : చారెడుభూమన్నా లేకుండా అంతా చదువుకోసం తగలేశారు. అంత చదువుచదివితే ఎక్కడా గుమాస్తా గిరన్నా దొరకదాయె.

రాము : కోటివిద్దెలైనా కొండ్రకు చాటిరావులెండి.

నాగ : యిదంతా చూస్తే నాకేమో జీవితాశ కనుపించ డంలా. అంతా అయోమయంగావుంది.

రాము : ఆ బుల్లెమ్మగోర్ని అత్తోరింటి కెప్పుడు పంపిత్తారు దొరా? (శారద సిగ్గుపడుతుంది.)

నాగ : రేపో మాపో మంచిరోజు చూచి తీసుకెళ్ళి దిగబెట్టొ స్తాను. నేనూ అందుకే చూస్తున్నాను.

(యింతలో వెంకయ్య హడావుడిగా పరుగెత్తుకొస్తాడు. అంతా గాబరాగా చూస్తారు.)

వెంక : అన్నయ్యా! అన్నయ్యా!!

నాగ : ఏమిట్రా?

శార : ఏమిటి బాబాయ్?

రాము : ఏంటండీ?

వెంక : అబ్బాయిని పోలీసులు పట్టుకున్నారు.

నాగ : దేనికి ?

శార : ఏం చేశాడని?

వెంక : ఏమీలేదు. మేము రిజిస్ట్రారాఫీసునుండి బజారు కెళ్ళాము! బజారులో అవీ యివీ కొనుక్కొని మన వూరు మొగదల్లో కొచ్చేసరికి పట్టుకున్నారు.

నాగ : జైలుకు తీసుకెళ్ళారా?

వెంక : యింకాలేదు. వెళదాం పద.

నాగ : వాడేం చేశాడురా? తప్పులేకుండానే అరెస్టేమిటి?

రాము: తప్పేందుకండీ! దున్న యీనిందంటే గాటిని కట్ట మన్నారంట. అట్టావుంది పరిపాలన.

శార : త్వరగా వెళ్లిరా నాన్నా. వాళ్ళకేం పొయ్యేకాలం వచ్చిందో, న్యాయం అన్యాయం ఆలోచించక్కర్లా? యిదేం రాజ్యం? వల్లకాటి రాజ్యం.

నాగ : అమ్మాయ్. జాగ్రత్త! రారా వెంకయ్యా!

రాము: కడుపులోకి కూడుపెట్టకపోయినా కాళ్ళకు, చేతులకు సంకెళ్ళన్నా యేత్తున్నారు ధర్మప్రభువులు!

వెంక : పదరా పద.

(అంతా ఆత్రుతగా వెళ్తారు.)

(తెరపడుతుంది)

9 వ రం గం

(నాగయ్య లోపలనుండి ట్రంకు తీసుకొచ్చేసరికి రాముడు బయట నుండి వస్తాడు)

నాగ : బండి తీసుకొచ్చావా రాముడూ ?

రాము: వత్తావుం దిప్పుడే దొరా! అన్నీ సర్దేశారా ?

నాగ : ఆఁ...అన్నీ సర్దేశాము. అమ్మాయి యింట్లోవుంటే నిండుగా వుండేది. ఆడపిల్లల్ని కని పెంచి పెద్దవాళ్ళను చేసి ఆఖరుకు ఒక అయ్యచేతిలో పెట్టాల్సిందేగా !

రాము : అబ్బాయిగారేమో జైల్లో వుండె. ఆయనగారి పెళ్ళన్నా కాకపోయె.

నాగ : దానికాపురం బాగుపడి భార్యాభర్తలిద్దరూ ముచ్చటగా కాపురంచేస్తుంటే నాకదే పదివేలు. వున్నదే యిద్దరుపిల్లలు. అమ్మాయికి పెళ్ళిచేస్తే దాని కాపురానికి యిన్ని కడగండ్లు వచ్చినై. యికముందు యెట్లా జరగనుందో మరి !

రాము: ఏం జరిగినా యీ పిల్లలకోసమేగా, రాత్రనకా, పగలనకా కరిసే పామునీ, కుట్టేతేలునీ యెరక్కుండా యిన్ని అగచాట్లుపడాలి.

నాగ : మనబ్రతుకు యెట్లాగో తెల్లారిపోతుందిలే. యీ పిల్లలైనా సుఖపడతారా అంటే వాళ్ళబ్రతుకూ అంతగానే వుంది.

రాము: యింతాచేసి తీసికెళ్ళితే ఆ అయ్యగో రేమంటారో

నాగ : ఏమంటాడు! అతనికా్కవలసింది డబ్బేగా. ఈ యిల్లు కాస్తా తెగనమ్మి వెయ్యిరూపాయలు తీసుకెడుతున్నాగా.

రాము: సదువుకున్నవాళ్ళంటే నాకదో గొప్పగా వుండేది. సదువుకున్నాళ్లు యెక్కడన్నా నౌకరీచేసుకొని పెళ్లాం బిడ్డల్ని పోషించాల్సిందిపోయి, ఆడాళ్ళు తెచ్చిన కట్నాలమీదనే బతకాలని చూస్తుంటిరి.

నాగ : అసలు వాళ్ళు చదివేదే అందుకులేరా రాముడూ.

రాము: ఏ పాపం పున్నెం ఎరగని అబ్బాయిగార్ని జైల్లో పెట్టారు. యియ్యాల ఆయనగారుకూడా లేకపోయె.

నాగ : ఏం చేస్తాంరా; యిప్పట్లో మళ్ళీ మంచిరోజు లేదట. యిప్పటికే నలుగురూ నాలుగువిధాలుగా అనుకుంటున్నారు. కుండమూయొచ్చుగాని, లోకంనోరుమూయటానికి మూతేముందిరా. రెండుమూడు రోజుల్లో అబ్బాయిని జామీనుమీద విడిచిపెడతామన్నారు. వాడొచ్చిందాకా వుంటే ఎట్లా మరె? (శారద కొత్త చీరకట్టుకొచ్చి విచారంగా నిలబడుతుంది. నాగయ్య తల నిమురుతూ) పిచ్చితల్లీ! దేనికమ్మా విచారిస్తావు? ఏనాటికైనా భర్తదగ్గరకు వెళ్ళవలసినదానవేగదమ్మా! (నాగయ్య కన్నీరుపెడతాడు)

శార : నాన్నా...(ఏడుస్తూ తండ్రిరొమ్ములమీదతలవాల్చి)

నాగ : ఏడవకు తల్లీ. శుభమ్మాఅంటూ అత్తవారింటికి వెళ్తూ కన్నీరు కార్చకూడదమ్మా.

శార : నాన్నా...అన్నయ్యగూడా లేకపోయాడు.

నాగ: లేకపోతే రేపు రాడా. నిన్ను సంతోషంగా పంపా లనేగా వాడు తలదాచుకోనడానికి జానెడుకొంపైనా లేకుండా యిల్లు తెగనమ్మింది! కాని, ఆ మాయదారి ముండాకొడుకులు అన్యాయంగా జైల్లో పెట్టారు. మూలిగే నక్కమీద తాటిపండు పడ్డట్టుగా అన్ని కష్టాలు మనకే రావాలీ!

(బయట గంటలచప్పుడవుతుంది.)

రాము: అదిగో, బండి వచ్చిందండి.

నాగ: బయలుదేరమ్మా!

శార: నాన్నా...(మళ్ళీ ఏడుస్తుంది)

నాగ: తప్పు తల్లీ! అట్లా ఆడపిల్ల కన్నీరుపెట్టకూడదు. నువ్వు లక్షణంగా కాపురంచేస్తుంటే నాకు అదే సంతోషం.

రాము: వెంకయ్యగారు యింకా బస్తీనుండి రాకపోయె.

శార: తీరా నేను వెళ్ళబోయేసరికి అన్నయ్యా, బాబాయి కూడా లేకపోయారు.

నాగ: ఇకబయలుదేరమ్మా. మళ్ళీమంచిఘడియలుదాటిపోతె.

రాము: పదిరోజులు పోయినాక వెంకయ్యగారూ, నేను వత్తాంలేమ్మా! నువ్వు లేకపోతే యీయింటికి కళేలేదమ్మా! లచ్చిందేవమ్మల్లే వుండేదానివి.

నాగ: రాముడూ, ఆ పెట్టె బండిలో పెట్టరా. పదమ్మాపద. (రాముడు పెట్టె తీసుకుంటాడు. శారద వెనకనడుస్తూ వుంటుంది; నాగయ్య ముందు వెళుతూవుంటాడు. అంతాకలిసి వాకిలిదగ్గరకెళ్ళేసరికి వెంకయ్య శ్రీనివాస రావును బుజానవైచుకొని రొప్పుతూరోజుతూవస్తాడు

(శ్రీనివాసరావు తల పగిలివుంటుంది. గడ్డం యెత్తుగా పెరిగివుంటుంది. అంతా ఆశ్చర్యంగా చూస్తారు)

రాము: ఎవరు బాబూ యీాయన ?

శార : బాబాయ్...

వెంక : ముందు మంచం వాల్చండి. (మంచం వాలుస్తారు. శ్రీనివాసరావును మంచంమీాదపడుకో బెట్టి ఆయాస పడుతూ గుడ్డలు సరిచేసుకుంటాడు వెంకయ్య)

నాగ : (మంచందగ్గర కూలబడి) అమ్మాయ్! ఒకపాతగుడ్డా, కాసిని మంచినీళ్లు అందుకో (శారద ఆత్రుతగా వెళ్తుంది) ఎంతమూారిపోయాడురా (నిట్టూర్చుతాడు)

రాము: ఎవరు కొట్టారు అంత దెబ్బ ?

వెంక: నేనుఅబ్బాయిదగ్గరకు వెళ్ళానా బస్తీకి. మళ్ళీతిరిగివస్తు న్నాను. మనవూరిదగ్గర ఆ చింతలతోపులో గోల విని పించింది. నేను ఏమిటాఅని అక్కడికెళ్లాను. దెబ్బలాడు కుంటున్నారు. అంతా నాగుబోతులూ, జూదరులూ. నన్ను చూడగానే వాళ్ళంతా పారిపోయేరు ఇతను దెబ్బలుతిని పడివుండాడు. బాగాపరకాయించి చూద్దునుగదా, ఇతనూ! మనసుండబట్టక బుజాన వేసుకొచ్చాను. (శారద యీాలోగా గుడ్డపేలిక, నీళ్ళూ తెస్తుంది. నాగయ్య ముఖాన నీళ్ళుచల్లి గుడ్డతో తుడుస్తాడు.)

రాము: 'దినగండం నూరేళ్ళాయుస్సు' అన్నట్లుంది.

వెంక : ఈ ప్రయోజకుడికోసమేగా యిల్లు తెగనమ్మి తీసికెళ్ళి దారబోయబోతుండాడు. యీా డబ్బుమాత్రం

ఎన్నాళ్ళొస్తుంది? నాల్రోజులు పట్టపగలుచేస్తాడు, నీట్ల పేకకూ, తాగుడుకీ.

శ్రీని : (హీనస్వరంతో) అబ్బా!...ఊ! (మూలిగి మెల్లగా కళ్ళువిప్పి) యిప్పుడు నే నెక్కడున్నాను ?

నాగ : మన యింట్లోనేలే నాయనా !

శార : (ఏడుస్తూ నుంచునివుంటుంది.)

శ్రీని : (ఆదుర్దాతో శారదను చూస్తూ) శారదా శారదా ! నే నిక్కడి కెలా వచ్చాను ?

వెంక : ఎట్లావచ్చావా ? తీసుకొస్తే వచ్చావ్. (కోపంతో అంటాడు)

శార : బాబాయ్! (యీమాట జాలిగా కన్నీరు తుడుచు కుంటూ అంటుంది.)

నాగ : కలవాడివి,విద్యావంతుడివి నీవేనా యీపని చేయడం?

శ్రీని : (మెల్లగా లేస్తాడు.)

వెంక : అన్నీ తెలిసినవాడే యిట్లాంటి పన్లు చేసేది. లేకపోతే నువ్వూ, నేనూ చేస్తామా ?

నాగ : చదువుకున్నవాడివి, బుద్ధిమంతుడవు అనేగా నాఒక్క గాని ఒక్కకూతుర్ని నీ కిచ్చాను. నీపైన కొండంత ఆశలు పెట్టుకుని తగిన అల్లుడవని సంతోషించాను. కాని, మనం మానవులుగా జన్మించి విజ్ఞానవంతుల మైనది యీ కానిపన్లు చేయడాని కేనా? నీమూలంగా ఎన్నిప్రాణాలు అల్లాడిపోతున్నాయో ఆలోచించావా?

శ్రీని : మామయ్యా! చచ్చిపోయిన పాముని చంపుతావా?

నాగ : చంపడంకాదు నాయనా! నువ్వు చేసినపని మంచిదనే చేశావా? యిప్పటికైనా గౌరవంగా జీవించు.

వెంక : ఆఁ......

శార : బాబాయి! (ఏదో చెప్పాలని చెప్పలేకపూరుకుంటుంది)

రాము: సదువుసందెలులేని మాబోటోళ్ళు చేయాల్సినపని మీారు చేత్తుండారేం బాబు? యిట్టాంటి పాడుపనులు చెయ్యబట్టే వూరుకి దూరంగా చత్తుండాం.

శ్రీని : (నాగయ్యచేతులు పట్టుకొని) నన్ను క్షమించు మామయ్యా! యిక నెప్పుడూ ఆ పాడుపని చేయను.

వెంక : యిదిగో, కొంప తెగనమ్మి నీకు వెయ్యిగూపాయలు కట్నంతీసుకొస్తుండారు. ఆడపిల్లల్ని కని మీా కిచ్చి అమ్మాయి కాపురంకోసం అస్తమానం దిగులుపడి చావాల్సిందేగా !

శ్రీని : నాకు ఆ కట్నం అక్కర్లేదు మామయ్యా ! నా ఆస్తి నాకుందిగాబట్టా ! మీా దగ్గర తీసుకెళ్ళి పెద్దవాడిని కావడానికి. శంకరం కనిపించడేం ?

నాగ : అబ్బాయి—(చెప్పలేకపోతాడు.)

వెంక : జైల్లో వేశారు.

శ్రీని : దేనికి ? ఏంచేశాడు ?

రాము: అన్నీ చేసేవాళ్ళను జైలుకే పంపరు. ఏమీాలేని వాళ్ళకే ఈ పాపం చుట్టుకునేది !

శ్రీని : తప్పులేకుండానే జైల్లోపెట్టారా ?

నాగ : అవును నాయనా! యీావూళ్ళోవున్నాడులే రాజారావు అనే పెద్ద భూస్వామి, దొంగవ్యాపారి. ఆ మహాను భావుడు లేనిపోనివి చెప్పి జైల్లో వేయించాడు.

వెంక : వేఁయించడూ ? వాడిబ్లాకుమార్కెట్టును పట్టిస్తుంటే.

రాము: పట్టించాలా, పగలగొయ్యాలా. నా కొంపపీకించి, నా పెళ్ళాన్ని నన్ను కొట్టి నాదగ్గర అన్యాయంగా రొండొందలరూపాయలు కాజేశాడు.

వెంక : ఆగరా, ఒకరోజువస్తుందిలే వీళ్ళు చేసిన పాపాలు బద్దలయ్యేరోజు !

నాగ : ఎన్ని కొంపలార్చాడు యీవ్వాళ్ళో !

రాము: ఆర్పనీయండి, ఎప్పుడో ఒకప్పుడు చిన్నప్పుడు తాగిన రొండాకుపసరుతోసహా కక్కుతాడు.

శ్రీని : అలాగా!......అబ్బ ! అమ్మ !

నాగ : నువ్వు కదలకుండాపడుకో నాయనా! యిది బ్రతికినంత కాలం వుండేదేలే. రాముడూ! ఆ పెట్టె లోపలపెట్టు. లేరా వెంకయ్యా. ఆఁ, అడగడం మరిచిపోయాను. అబ్బాయి ఏం చెప్పాడు ?

వెంక : అబ్బాయి ఏం చెబుతాడు. యింకా రెండురోజుల్లో చార్జిషీటు పెడ్తారట !

నాగ : జామీను యిస్తారా అని ?

శ్రీని : ఎందుకివ్వరు? మనం ప్రయత్నిస్తేసరి.

రాము: కాక మరి వూరుకుంటామా యేటండి.

నాగ : ఏమిట్రోరా. నాకు ఒకటిపో యేసరికి మరొక ఆపద చుట్టుకుంటోంది. నాకు ఏ శనో పట్టుకుంది. లేకపోతే యీ కష్టాలేమిటి ?

వెంక : ఈ కష్టాలు వాటంతటవే వస్తున్నయ్యా? కలిగినవోళ్ళు తెచ్చిపెడుతున్నారి అగచాట్లు. అమ్మాయ్, లోని కెళ్ళి నీళ్ళుతోడు. (శారద వెళ్తుంది)

రాము: అంతేనండి.

నాగ: యిదంతా చూస్తుంటే నాకేమీ ఆశ కనిపించటం లేదురా. ముందుచూస్తేనుయ్యి, వెనకచూస్తేగొయ్యి లాగుంది నాపని.

వెంక: నీపనే గాదు, అందరిపనీ అట్లాగే వుందిలే.

శ్రీని: నీకీ వృద్ధాప్యంలో మేముకూడా కష్టాలు తెచ్చిపెట్టాం.

నాగ: అదికాదురా! నేను అనేకసార్లు జైలుకెళ్ళాను, లాఠీ దెబ్బలు తిన్నాను. స్వరాజ్యం వస్తుందని మురిసి పోయాను. నేను ఏవో భ్రమలుపెట్టుకున్నాను. ఈ స్వతంత్రం ఎట్లాంటిదో ఇప్పుడు తెలిసింది. యిట్లాంటి దిక్కుమాలిన స్వాతంత్ర్యాన్ని ఏరైతూ, ఏకూలీ కోరడు. యిది కోటానుకోట్ల ప్రజల జీవితాశను భగ్నంచేయడానికే వచ్చింది కాని, మన బాగుకోసం రాలేదు.

వెంక: మనవాళ్ళు మనవాళ్ళని నెత్తిన కొరివిపెట్టి గోకిచ్చు కున్నాం.

[లోపలనుండి శారద పిలుస్తుంది.]

నాగ: ఆఁ...వస్తున్నాం. లేవండిరా. రాముడూ! వుండు, యిక్కడే భోంచేద్దువుగాని. అమ్మాయ్! ముందు అబ్బాయికి కాసిని పాలు యివ్వమ్మా.

(అంతా కలసి యింట్లోకి వెళుతుండగా)

(తెర పడుతుంది)

10 వ రంగం

[అది రాత్రిసమయం : 12 గంటలవుతుంది, నాగయ్య, శారద నిద్రపోతుంటారు. ప్రక్కన దీపం వెలుగుతూవుంటుంది. కనకాయ మెల్లగా ప్రవేశిస్తాడు. చేతిలో కత్తి వుంటుంది. మెల్లగా నాగయ్యమంచం దగ్గరకొచ్చి దీపం ఆర్పేస్తాడు. కత్తితో బలంగా పొడుస్తాడు 'అమ్మా' అన్న నాగయ్య కేకతో "నాన్నా!నాన్నా" అంటూ శారద లేస్తుంది. కనకాయ పారిపోతాడు. శారద దీపం వెలిగిస్తుంది. ఆ వెలుగులో నాగయ్య శరీరం రక్తంతో తడిసివుంటుంది. తండ్రిని చూచి ధోరున ఏడుస్తుంది శారద]

శార : నాన్నా నాన్నా !...

(యింతలో బయటనుండి 'బుల్లెమ్మగారూ! తాడు, తాడుతీసుకురా. దొంగ దొరికాడు.' అనేమాటలు వినిపిస్తాయి. శారద వంకెనున్న పగ్గం తీసుకెళ్తుంది. రెండవవైపునుండి శంకరం, శ్రీనివాసరావు, వెంకయ్య ప్రవేశించి, ఆ దృశ్యంచూచి నిర్ఘాంతపోతారు.)

శంక : (దుఃఖంతో) నాన్నా, నాన్నా !

వెంక : అన్నయ్యా...

శ్రీని : మామయ్యా !

శంక : దుర్మార్గులు ఎంత ఘోరంచేశారు !

వెంక : సమయానికి లేకుండాపోతిమి. మనంకూడా ఆయనతో పాటు సందకాడే వస్తే యీ ఘోరం జరిగేదికాదు.

శ్రీని : ఏ పశువు చేసివుంటాడీ ఘోరం ?

(బయటనుండి "చంపకురా రాముడూ! బుద్ధి గడ్డితిన్నదిరా" అనే మాటలతో "పద పద; దొంగనాయాల! అక్కడ ఏంచేశావో చూస్తేగాని, నీ బతుకు బయటపడదు. నాగయ్యగాన్ని కూనీ చేశావంట్రా?" అనే మాటలు వినిపిస్తాయి.)

శంక : హంతకుడు దొరికాడు బాబాయ్ !

వెంక : అది రాముడికంఠంలాగుందే.

శ్రీని : అవును. వాడిదే.

శంక : శారద కనుపించదేం బాబాయ్ ?

వెంక : అమ్మాయినికూడా ఏం ఘోరంచేశారో !

శ్రీని : వెతుకుదాం, పదండి !

(యింతలో కనకాయిచేతులు వెనక్కి విరిచికట్టి తన్నుకుంటూ రాముడు తీసుకొస్తాడు. శారద వెనక వస్తుంది.)

రాము: పదరా, దొంగనాయాల! నీ చావుకే వచ్చింది పద.

వెంక : యింకా చావుకొచ్చేదేమిటి, నుంచోబెట్టితి త్తితీయక

రాము: (నాగయ్య శవాన్నిచూచి) అమ్మో! చంపేశాడే !

శ్రీని : ఎవడ్రా వీడు ?

వెంక : యింకెవరు, రావుగారి బంటు.

శార : అయ్యో! మానాన్నను చంపేశాడు(అనిఏడుస్తుంది)

వెంక : నీకెట్టా దొరికాడు వీడు ?

రాము: బస్తీనుండి నాగయ్యగారు, నేనూ వచ్చాము, నేను యింటికొచ్చేసరికి పిల్లముండకు కాస్త వళ్ళు కాకతగి

లిందంటే, ఆ శాస్త్రుర్లుగారింటికిమందుకెళ్లాను. యింటి దగ్గరలేడు. ఆయన వచ్చిందాకా కూర్చుని మందు తీసుకొత్తుంటే యీాడు మీా యింటిపక్కన ఏంటో ఎతుకుతుండాడు. నేను అనుమానించి పక్కనే పొంచున్నా. యీా దొంగనాయాలు ఎప్పుడెక్కాడో గోడ. యింట్లోకి దూకాడు. నేను లోనికిరావటానికి యీాల్లేక తలుపుదగ్గరే కఱ్రపట్టుకొని నుంచున్నాను. యీాడు పారిపోతుండాడు. వాటంచూచి దెబ్బకు పడుకోబెట్టాను. కా స్తలో పోయిందిగాని, లేకపోతే ముందు యీాడిగోరీ కట్టేవాడినేనండి.

శంక : నీచుడు. వాడి కాళ్ళూ చేతులూ కట్టేయండి.

వెంక: కాళ్లూచేతులూకట్టడం దేనికి? గొయ్యితీసిపూడ్చిపెట్టక.

శ్రీని : వీడిని ఏంచేస్తే పాపంతీరుతుంది?

కన : నాకేం తెలియదండీ, అంతా ఆ దొరగారే చెయ్యమన్నారు. డబ్బుకు గడ్డితిన్నాను...

రాము: డబ్బుకోసం ప్రాణాలు తీత్తావంట్రా? (కొడ్తాడు)

కన : చంపకండి బాబో!

శార : నిన్ను చంపాలా, చిత్రవధచెయ్యాలా!

శంక : వీడినిచేస్తే లాభమేముంది? దీనికి మూలకారకుడైన ఆ రాజారావుకి బుద్ధిచెప్పాలిగాని.

రాము: అంతేనండి. యిషపుచెట్టుని కుంగటేళ్ళతో పీకెయ్యాల్సిందే. యీా వెధవబ్రతుకు ఎన్నాళ్ళనిబ్రతుకుతాం! ఎలాంటి మాారాజుని చంపించాడు!

వెంక : న్యాయం చచ్చినాక మనం బ్రతికి దేనికిరా ?

శ్రీని : యివ్వాళ మామయ్యని చంపించాడు, రేపు మనల్ని చంపిస్తాడు.

శంక : యిట్లాంటి దొంగవ్యాపారుల్ని, నరహంతకుల్ని ప్రజల నుండి దూరంచెయ్యాలి.

రాము: మనవాళ్ళను యిట్టా చంపుతుంటే యెన్నాళ్లు కాళ్లు ముడుచుకొని కూర్చుంటామంట !

వెంక : కాళ్ళుముడుచుకుని కూర్చోబట్టే యిల్లాంటిఘోరాలు జరుగుతున్నాయి.

శ్రీని : పదండి. మామయ్యగోరితోపాటు వాడిగోరికూడా కట్టాల్సిందే.

శార : నాన్నా, నాన్నా ! (శవంమీదపడి ఏడుస్తుంది)

శంక : అదేం లాభంలేదు. ప్రజలందరిని కూడగట్టి శాంతి పద్ధతినే వాళ్ళ ఆట కట్టించాలిగాని, ఒకవ్యక్తిని చంపి ప్రయోజనంలేదు.

అందరూ: అయితే ప్రజాఐక్యతను సాధించి అక్రమాలను రూపుమాపి (శవంవంక చూపుతూ) అన్యాయానికి బలిఅయిన ఈయన ఆత్మకు శాంతిని చేకూరుద్దాం. ఇదే మనదీక్ష.

[తెర పడుతుంది]

11 వ రంగం

[రాజారావు కుర్చీలో కూర్చుని సిగరెట్టు వెలిగిస్తూ వుంటాడు. బయట నుండి కోలాహలం వినిపిస్తుంది. నాయుడు గాబరాపడి లేచి పచారుచేస్తూ]

రాజా : వీరా ! ఒరే వీరా !

వీరా : (వచ్చి) బాబూ, బాబూ !

రాజా : ఏమిటిరా ? ఆ కేక లేమిటి ?

వీరా : ఊరూనాడూ కదిలొత్తావుంది.

రాజా: ఆఁ. కనకాయ్ వచ్చాడా ?

వీరా : లేదు.

రాజా: సరే. నువ్వు వెళ్లు.

వీరా : చిత్తం (వెళ్తాడు)

[రాజారావు కొంతసేపు ఆలోచించి దొడ్డిదోవన పారిపోతాడు. ముందు భాగాన్నుండి శంకరం, వెంకయ్య, శ్రీనివాస్, రాముడు యింకా గ్రామస్థులూ ప్రవేశం. యిల్లంతా వెతికి తలొక వైపునుండి వస్తారు ఆత్రుతగా]

శంక : కనుపించాడా ?

వెంక : యింకా ఎక్కడ కనిపిస్తాడు ?

రాము: పారిపోయూ డేమో !

శ్రీని : పారిపోక ఏంచేస్తాడు ?

శంక : వీడు చేసిన పాపాలకు ఎప్పటికైనా ప్రాయశ్చిత్తం జరిగితీరాల్సిందే.

వెంక : జరక్కపోతే ఘ్రారందరి గొంతులూ కోయించడూ?
రాము: నా గొంతులో ప్రాపిరున్నంతవరకు నాగయ్యగారికి యీాయన జేసిన దుర్మార్గాన్ని మరిచిపోతానా ?
శ్రీని : మరచిపోతే ఆయనకు ద్రోహంచేసినట్లే !
శంక : ఈ రగిలిన విప్లవాగ్ని యిక ఆరకూడదు. యీారాజా రావు ఒక్కడే పోయినంతమాత్రాన యీా సమాజం మారదు. అసలు యీా దొంగవ్యాపారం వున్నంత కాలం మనవంటి పేద రైతుకూలీలకు విముక్తి లేదు. దరిద్రంతో మాడిపోవాల్సిందే. ఏ సంఘశక్తితో చెరువునీరు సాధించుకున్నామో, ఆ సంఘశక్తితోనే ఈ దొంగవ్యాపారాన్ని కూడా అరికట్టాలి.
శ్రీని : అంతే.
శంక : యీా దొంగవ్యాపారాన్ని అరికట్టాలంటే సంఘశక్తి కావాలి.
రాము: అయితే అంతా సంఘాలలో చేరాల్సిందే !
వెంక : సంఘశక్తి లేనిదే యిక మనం జీవించలేము.
శంక : మళ్ళీ అంతా ఒక్కసారి ప్రతిజ్ఞ చేయండి. ఏ దొంగ వ్యాపారుల నిరంకుశత్వానికై తే మా నాన్న బలై పోయాడో ఆ నిరంకుశ విధానాన్ని, హెచ్చుతగ్గుల సమాజాన్ని సమూలంగా నిర్మూలించి నవసమా జాన్ని నిర్మించాలి.
వెంక : అందుకు నా ప్రాణాలనైనా యిస్తాను.
రాము: కాకల్లే కలకాలం బతికేకంటే మనిషల్లే మూన్నాళ్లు బతికినా చాలు.

శ్రీని : చచ్చినా బ్రతికినా విజయం మనదే.

శంక : అదిగో తూర్పు రేఖలు తెల్లవారుతున్నాయి. ఆకటి గుండెల్లోనుండి వినిపించే మూల్గులే విప్లవశక్తికి తొలి పలుకులు. ఈ దోపిడివిధానాన్ని అంత మొందించడమే మన లక్ష్యం. పదండి, పోదాం పదండి.

కోరస్–గ్రూప్‌సాంగ్

పదండిరా పదండిరా
పదండి పదండి పదండిరా
కత్తుల నెదిర్చి, నెత్తురు కార్చి
కోటి గొంతులూ విప్పండోయ్ ! ॥పదండిరా॥
ఆకలి మండి, ప్రేవులు యెండే
ప్రపంచమంతా దాటుచునూ
సమానహక్కులు, సమానశక్తి
చూపించే ఆ నవ్యపథానా
పదండి పదండి పదండిరా !

(అందరూ పాడుతూ వెళ్తూండగా తెర జారిపోతూంటుంది.)

సమాప్తం